

YUSUF AKÇURA VE FİKİRLERİ

Ercüment BERK*

Geliş Tarihi: 06.01.2017
Kabul Tarihi: 03.03.2017

Öz

Yusuf Akçura 1904 yılında yazmış olduğu Üç Tarz-ı Siyaset adlı makaleyle Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük politikasının uygulanması gerektiği fikrini ilk kez ileri süren kişi olmuştur. Yusuf Akçura hem Rusya'da hem Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük faaliyetleri yürütmüştür. Fikirleriyle hem Millî Mücadele'nin felsefesine hem de yeni kurulan millî devletin şekillenmesindeki politikalara kaynaklık etmiştir. Bu çalışmada; Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden aydınlardan Yusuf Akçura'nın hayatı ve fikirleri üzerinde durulmuş, millî tarih ve millî iktisat çerçevesindeki millî devlet anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yusuf Akçura, Türkçülük, Pantürkizm, Üç Tarz-Siyaset.

YUSUF AKÇURA AND HIS IDEAS

Abstract

Yusuf Akçura is the person who for the first time brought forward the idea Turkism policy should be performed in Ottoman Empire through his article called Üç Taz-ı Siyaset he wrote in 1904. With his ideas, he was the source for both the the philosophy of te national struggle and the policies forming the newly established national state. In this study; it is emphasized the life and ideas of Yusuf Akçura who is intellectual migrating from Russia to Ottoman Epire and it is tried to reveal his national state understanding within the scope of national history and national economy.

Key Words: Yusuf Akçura, Turkism, Panturkism, Üç Tarz-ı Siyaset.

Giriş

Yusuf Akçura (1876-1935), “Üç Tarz-ı Siyaset” başlığıyla yazdığı makalesiyle Türkçülüğün manifesto yazarı olarak kabul edilse de Niyazi Berkes'in deyimiyle Ziya Gökalp'in yanında “*unutulan adam*” konumundadır.¹ Ancak Yusuf Akçura 1904 yılında Rusya'da kaleme aldığı bu makalesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük ideolojisinin hâkim olması gerektiğini fikrini açıkça ilk ortaya koyan kişidir. Osmanlı topraklarına göç eden Kafkas kökenli Türk aydınlarından olan Yusuf Akçura, aynı zamanda Türkçülüğün daha bir örgütlü hale gelmesinde başlıca rol oynayan kişilerdendir.

* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, ercumentberk@aof.anadolu.edu.tr

¹ Niyazi Berkes (1976), *Unutulan Adam*, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, İstanbul, Sa.14, s.194.

Diğer taraftan yeni kurulmuş Türk devletinin Cumhuriyet döneminde kültürel ve ideolojik yapılanmasında ve rejimin takip edeceği ilke ve programların belirlenmesinde kayda değer katkıları bulunan, önemli bir fikir adamı olan Yusuf Akçura'nın Türkçülük ideolojisi farklı boyutlarıyla bu çalışmada ele alınacaktır. Türk topraklarında Türkçülük fikirlerinin yeşermesiyle birlikte Millî Mücadele'de Mustafa Kemal'in önderliğinde Anadolu Türkçülüğüne yönelinip, Millî Mücadele'nin milliyetçilik ve halkçılık üzerine kurulmuş olması da araştırmanın konusunun önemini daha bir ortaya koymaktadır. Bu çalışmayla birlikte Millî Mücadele yıllarından itibaren başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden millileşmenin, millî devlet anlayışının ve bu doğrultudaki fikirlerin kökenleri sorgulanmış olacaktır.

1. Hayatı

1.1. Ailesi ve Çocukluğu

Kültürel ve siyasal Türkçülük fikrinin araştırılması ve geliştirilmesinde büyük role sahip olan Yusuf Akçura 2 Aralık 1976'da İdil (Volga) nehri üzerindeki Simbir şehrinde dünyaya gelmiştir. Yusuf Akçura'nın babası Hasan, dedesi Süleyman Bay idi. Dedesinin Simbir ve Kazan vilayetlerinde birçok tekstil fabrikası vardı. Öldükten sonra da bu fabrikalar oğullarına kalmıştı.² Annesi ise Kazan'ın köklü bir burjuva ailesi olan Yunusoğulları'ndan Bibi Kamer Banu Hanım idi.³

Yusuf Akçura'nın babası Hasan, 1878 yılında yani oğlu iki yaşında iken Kazan'dan Simbir'e kızakla giderken kalp rahatsızlığından vefat etmişti.⁴ Babasının ani ölümüyle birlikte iş hayatındaki sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamış, bu süreçte geride kalan annesi ve Yusuf zor günler geçirmişlerdi. Diğer yandan annesi Bibi Kamer Banu 1882 yılında Yusuf altı yaşındayken Simbir'den Kazan'a kızakla giderken bir kaza geçirmiş, bu kaza sonucu psikolojik rahatsızlık geçirerek yatağa düşmüştü.⁵ Hem annesinin bu rahatsızlığı hem de işlerin kötüye gitmesi sonucu artan borçlar sebepleriyle Simbir'den uzaklaşmak istemişler ve Stravropol şehrine gitmişlerdi. Ancak burada da alacaklıların peşlerini bırakmamaları üzerine 1883 yılında İstanbul'a gitmişlerdi.⁶ Bu göç aslında Rusların Kırım'ı istilasından sonra dalga dalga gelişen Müslüman göçlerinin bir parçasıydı.⁷

1883 yılında İstanbul'a gelen Yusuf ve annesi burada önce Nuruosmaniye civarında bir ev kiralayıp oturmuşlar, daha sonra Bab-ı Serasker civarında bir eve taşınmışlardı. Burada oturdukları sırada Yusuf Seraskerlik dairesinin meydanında yapılan talim, yoklama ve nöbet

² Yusuf Akçura (2012), *Hatıralarım*, Ankara: Hece Yayınları, 2. Baskı, s.19-21.

³ Yusuf Akçura (1987), *Türk Yılı 1928*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.414.

⁴ Hamit Z. Koşay (1977), Yusuf Akçura, *Belleten*, 41(162), s.391.

⁵ Ahmet Temir (2002), *Yusuf Akçura*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.10.

⁶ Akçura, *Hatıralarım*, s.24-25.

⁷ François Georgeon (1986), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri- Yusuf Akçura*, Ankara: Yurt Yayınları, s.19.

değişimini seyrettikçe askerliğe heveslenmeye başlamıştı. Daha sonra Yusuf ve annesi Aksaray'da Yusufpaşa mahallesinde büyük bir ev alıp oraya taşınmışlardı. Buraya taşındıktan sonra Yusuf, Yusufpaşa ilk mektebine başlamıştı. Diğer taraftan annesi Kazan'dan alacaklılarla ilgili olumsuz haberleri öğrenince artık bu işlerle tek başına baş edemeyeceğini anlamıştı.⁸ Bu durum karşısında hem işlerine yardımcı olacak hem de hayatta ona arkadaşlık edebilecek birine ihtiyaç duyduğu için bazı tanıdıklarının araya girmesiyle Dağıstanlı Osman namında biriyle evlenmişti.⁹

1.2. Askerî Okul Dönemi

Yusuf ilk mektebi bitirdikten sonra 9 yaşında Koca Mustafa Paşa Askerî Rüştüyesine yazılmıştı.¹⁰ Rüştüyede okuduğu sıralarda 1889 yılında okulundan izin alarak annesiyle birlikte Kazan'a gitmiş ve kış mevsimini orada geçirmişlerdi. Annesi evlendikten sonra üvey babası buradaki işleri bir hal yoluna koyduğu için artık rahatça baba ocağına gidebilmişlerdi.¹¹ Yusuf buradaki gezilerinde Ruslar tarafından zorla Hıristiyanlaştırılan Türkleri görmüş; tüm baskılara rağmen ne milliyetlerinden ne de dinlerinden vazgeçmek istemeyen bu insanların durumuna çok üzülmüş ve daha bu yaşlarda Ruslara karşı büyük bir kin duymaya başlamıştı.¹² Yusuf annesiyle birlikte 1890 sonbaharında İstanbul'a geri döndükten sonra rüştüyede kaldığı yerden devam etmişti.¹³ Askerî rüştüyeyi bitirdikten sonra 1892'de Kuleli Askerî İdadisine girmiş, 1894 yılında da buradan Harbiye Mektebine girmiştir. 1896 yılında teğmen rütbesiyle Erkan-ı Harbiye Mektebine girmeye hak kazanmıştı.¹⁴ O dönemde subay olabilmek için gerekli süreç bu şekildeydi. Yusuf Akçura'dan birkaç yıl sonra Mustafa Kemal'in de geçeceği süreç de benzerdi. Tıpkı Mustafa Kemal için olduğu gibi askerî okullar Akçura için de gerçeğin öğrenildiği okullardı. Bu okullar aynı zamanda birer yurtseverlik okullarıydı. Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye gibi Osmanlıya devlet adamı yetiştiren sivil okullar kozmopolit yapıları itibarıyla askerî okullardan ayrıyorlardı.¹⁵

Yusuf Akçura, Harbiye yıllarında Şimal Türklerinin kültür faaliyetlerini Osmanlı ülkesine tanıtmak için 2 Ocak 1897'de "*Musavver Malumat*" dergisinde Mercani ve Kayyum Nasiri'nin tercüme-i hallerini (Biyografi) yayınlamıştı. Ancak makalesindeki hürriyet ve terakki sözleri

⁸ Temir, *age.*, s.11-12.

⁹ Akçura, *Hatıralarım*, s.32; Temir, *age.*, s.12.

¹⁰ Koşay, *agm.*, s.391; Temir, *age.*, s.13.

¹¹ Temir, *age.*, s.17-18.

¹² Akçura, *Hatıralarım*, s.47-48.

¹³ Temir, *age.*, s.26.

¹⁴ Georgeon, *age.*, s.20. Georgeon hariç diğer çoğu araştırmacıların eserlerinde Yusuf Akçura'nın Koca Mustafa Paşa Askerî Rüştüyesi'nden 1892 yılında Harbiye Mektebi'ne geçtiği ve 1896 yılında Harbiye'den mezun olduğu yazmaktadır. Ancak o dönemde askerî rüştüyelerden harbiye Mektebi'ne geçmek için idadi de okumak gerekmektedir ve o dönemde Harbiye Mektebi'nde eğitim iki senedir. Bu sebeple Georgeon'un verdiği bilgi doğrudur. Ayrıca 2-11 Temmuz 1932'de Yusuf Akçura'nın başkanlığında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi zabıtlarında geçen "Ben Kuleli İdadisi'nde iken kitabet hocamız vardı; yazıda sadelik taraftarı olduğunu söylediler..." şeklindeki konuşmasından da konu net olarak anlaşılmaktadır. *Birinci Türk Tarihi Kongresi, Konferanslar Müzakereler*, T.C. Maarif Vekâleti, 1932, s.222.

¹⁵ Georgeon, *age.*, s.20.

yüzünden “*Genç Türkler*” le ilişkilendirilerek tutuklanmıştı. Harp Divanı’nda yargılanarak 45 gün “*pranga bendliği*” ne mahkûm edilmişti.¹⁶ Hapisten çıktıktan sonra mektebin ikinci nazırı Rıza Paşa’nın kendisinin okulun en başarılı öğrencilerinden olduğu için bir daha olmaması şartıyla okuluna devam etmesine izin vermişti.¹⁷ Bu arada Yusuf Akçura 1894’te İstanbul’da meydana gelen büyük depremde annesini kaybetmişti.¹⁸

1896 yılında Harbiye Mektebi’ni bitiren Yusuf Akçura Erkan-ı Harbiye sınıfına ayrılmıştı. Ancak birkaç ay sonra Akçura, dönemin hükümeti tarafından Avrupa’da bulunan “*Genç Türkler*” cemiyeti ile ilgisi olduğu ileri sürülerek tutuklanmıştı. Hâlbuki bu dönemde Akçura’nın hiçbir cemiyetle ilgisi yoktu. Sadece bu dönemde Türk milletinin tarihini okudukça bu konudaki bilgisinin genişlemesiyle, millî varlık ve büyüklüğün tekrar kazanılması için hürriyet ve terakkiye ihtiyaç duyulduğunu düşünüyordu. Bu fikirleri de zaman zaman ifade ediyordu.¹⁹

Yusuf Akçura Erkan-ı Harbiye Mülazimi Sanisi (Üsteğmen) rütbesi ile tutuklandığı zaman sınıf arkadaşı Ahmet Ferid de onunla birlikteydi. Sayıları 84’ü bulan tutuklular, II. Abdülhamit’in iradesiyle topluca Fizan’a sürülmek üzere 28 Ağustos 1897’de Trablusgarp’a gönderilmişler, ancak Trablusgarp vilayeti hazinesinde 84 kişinin Fizan’a sevki için yeterli para bulunamadığı için bu şehirde hapsedilmişlerdi. Yalnız, bu hapislik uzun sürmemiş; Avrupa’daki “*Genç Türkler*” ile Osmanlı sultanı arasında yapılan anlaşmanın bir maddesiyle şehir içinde serbest hareket edebilmişlerdi. Yusuf Akçura’nın bu dönemde askerî rütbesi de iade edilmiş, bir süre de Erkan-ı Harbiye kaleminde çalışmış ve öğretmenlik yapmıştı.²⁰

1.3. Paris Yılları

1899 yılında Yusuf Akçura, arkadaşları Ahmet Ferid ve Zühtü ile önce Tunus’a sonra da öğrenimlerine devam edebilmek için Avrupa’ya geçerek Paris’e gitmişlerdi.²¹ Yusuf Akçura ile Ahmet Ferid, Paris’e geldikten kısa bir süre sonra “*Ecole Libre des Science Politiques*” (Siyasal Bilimler Serbest Okulu)’na kaydolmuşlardı.²² Bautmy, Sorel, Funck Brentano, Anatole Leroy-Beaulieu, Renouvier, Levy Bruhl gibi Fransa’nın ünlü bilgin hocaları bu okulda ders veriyordu ve hepsi de bazı farklarla beraber ciddi şekilde milliyetçi kişilerdi. Aslına bakılırsa bu okul Akçura’nın deyimiyle doğuya ancak bazı kısıntıları girebilen siyasi ve içtimai fikirlerin membarlarından biriydi.²³

¹⁶ Koşay, *agm.*, s.392-393.

¹⁷ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.416.

¹⁸ Emel Esin (1987), Akçura-oğlu Yusuf Beye Dair Hatıralar, *Ölümünün ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyum Tebliğleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.35.

¹⁹ Temir, *age.*, s.25-26.

²⁰ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.416-417; Georgeon, *age.*, s.22.

²¹ Georgeon, *age.*, s.23; Temir, *age.*, s. 28.

²² Esin, *agm.*, s.36.

²³ Akçura, *TürkYılı 1928*, s.417-418.

Paris'te öğrenimi devam ederken Yusuf Akçura bir yandan da “Genç Türkler” in bulunduğu ortamlara girmiş, bu sıralarda yazdığı birkaç makaleyi de Ahmet Rıza tarafından çıkarılan “Sura-yı Ümmet” ve “Meşveret” gazetelerinde yayınlamıştı.²⁴

Yusuf Akçura'nın Sadri Maksudi ile olan arkadaşlığı da Paris'te başlamıştı. Hukuk tahsili için 1902'de Kazan'dan Paris'e gelen Sadri Maksudi, Fatih Kerim'den getirdiği mektubu teslim etmek vesilesiyle onu arayıp bulmuş ve böylece arkadaşlık, dostluk ve birlikte çalışmalar sürdürmüşlerdi.²⁵ Yusuf Akçura'nın Sadri Maksudi ile Paris'teki öğrencilik hayatlarında birlikte yürüttükleri en önemli çalışması eniştesi İsmail Gaspıralı'nın 1883'te Kırım'da çıkarmaya başladığı “Tercüman” adlı gazetesinin 20. yıldönümü dolayısıyla bir jübile tertip etmeleriydi. Beraber hazırladıkları bir broşürle 1903 yılının ilkbaharında Bahçesaray'da her taraftan gelen misafir ve temsilcilerle güzel bir tören icra edilmişti. Sadri Maksudi'nin anlattığına göre bu tören ve toplantı Rusya Türklerinin ilk millî kongresi mahiyetini almıştı. “Tercüman”ın jübilesi Rusya Türklerinin millî uyanış tarihindeki önemli bir nokta olmuştu. Rusya Türklerinin milliyetlerini koruma yolunda örgütlü bir mücadele dönemi başlatmış bu ilk kongreyi başka kongreler de takip etmişti.²⁶

1.4. Rusya'daki Türkçülük Dönemi

Yusuf Akçura 1903 yılında Paris'teki tahsilini tamamlamış, “Osmanlı Saltanatı Müessesatı Tarihine Dair Bir Tecrübe” adlı bitirme tezini vererek üçüncülükle mezun olmuştu.²⁷ Bundan sonra Paris'ten Kazan'a akrabalarının yanına giden Akçura, burada Züyebaşı köyündeki amcası Yusuf Bey'in yanında bir süre kalmıştı. En önemli eseri olan “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesini 1904'te burada yazmış ve Rus hükümetinin Türkçe ve Tatarca matbuata ve siyasi gazetelerin çıkarılmasına izin vermemesi üzerine Kahire'de çıkan “Türk” gazetesine yollamıştı. Akçura'nın bu makalesi “Türk” gazetesinin 24, 26 ve 27. sayılarında (14 Nisan, 28 Nisan, 5 Mayıs 1904) yayınlanmıştı. “Türk” gazetesinin başyazarı Ali Kemal “Cevabımız” başlıklı yazısıyla bu makaleye saldırgan ifadelerle cevap vermiş, diğer yandan o sırada Mısır'da bulunan eski arkadaşı Ahmet Ferid de makalenin bazı noktalarını kabul etmek, bazı noktalarını reddetmek suretiyle tartışmalara katılmıştı. “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı bu eserde ilk defa siyasi alanda Türkçülük meselesi bütün açıklığı ile ele alınmış, Osmanlı Devleti'nin takip ettiği ve takip

²⁴ Nadir Devlet (1987), Yusuf Akçura'nın hayatı (1876-1935), *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyum Tebliğleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.22. O dönemde Genç Türklerin faaliyet ve yayınlarının başlıca merkezi Paris'ti. Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet ve Prens Sabahattin Genç Türklerin önde gelen isimlerindendi. Georgeon, *age.*, s.23.

²⁵ Sadri Maksudi Arsal (1977), Dostum Yusuf Akçura, *Türk Kültürü*, 174, s.346-347.

²⁶ Arsal, *agm.*, s.349-351; Temir, *age.*, s.29-30.

²⁷ Devlet, *agm.*, s.23; Akçura, *Türk Yılı 1928*, s. 419.

edebileceği üç siyasi politika olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük konularının olumlu ve olumsuz yönleri incelenmişti.²⁸

Akçura, Rusya'ya geldiğinde burada Türkçü fikirlerinin yayılması için gayet güzel bir ortamla karşılaşmıştı. Zira 1904'te Rusya'ya geldiği sırada Rusya içerisindeki Türk ülkelerinde özellikle İdil-Ural bölgesindeki Müslüman Türk-Tatar dünyasında millî kültür ve yenileşme hareketlerini yürütmekte olan oldukça geniş ve güçlü bir kadro mevcuttu.²⁹ Akçura da bu durumdan faydalanarak siyasi alandaki Türk milliyetçiliği fikirlerini her vasıta ile yaymaya çalışmıştı. O dönemde Kazan'ın yenilikçi yolda ilerleyen medreselerinden “*Medrese-i Muhammediye*” de tarih, coğrafya ve Osmanlı-Türk edebiyatı hocalığı yapmıştı. Ayrıca Kazan'da “*Kazan Muhbiri*” adıyla bir gazete çıkarmıştı. İlk defa Şimal Türkçesiyle yayınlanan bu gazetede yazı kurulu başkanlığı görevini yürütmüştü. Yusuf Akçura Kazan'da bulunduğu sıralarda Rusya'da yaşayan Türklerin siyasi mücadelesine de katılmıştı. 28 Ocak 1905'te Rus hükümetine Rusya Türklerinin dini, idari ve millî taleplerini bildirmek üzere kurulan komisyonda yer alarak Rus Hükümetine Türklerin taleplerini iletmişti. 1905'te yapılan Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'ne de katılan Akçura, burada alınan kararlarla “*Müslüman İttifakı Partisi*” nin genel sekreteri olmuştu. Burada alınan kararların en önemlisi bazı politik, ekonomik ve sosyal reformların yapılması için Rusya'da bulunan bütün Müslüman halkların birleşmesi kararıydı.³⁰ Akçura'nın bu siyasi faaliyetlerini yakından takip eden Rus hükümeti, buradaki Türklere yapılan baskının artmasıyla birlikte Akçura'yı da bir bahaneyle tutuklamıştı. Akçura 43 gün tutuklu kalmıştı.³¹ 1907'nin Haziran ayında Çar'ın Duma'yı dağıtması ve seçim yasasında Müslüman temsilcilerin aleyhinde yapılan değişikliklerle Müslümanlar arasındaki ittifak zayıflamıştı. Sansürle birlikte basın ve yayın da etkinliğini yitirince iki yıl önce başlayan hareket Çar'ın tepkisiyle kırılmıştı. Akçura'ya göre güçler arasındaki dengesizlik sebebiyle Rusya Müslümanlarının siyasal hareketinin başarıya ulaşması imkânsızdı. Bu yüzden Rusya Türklerini güçlendirmek için yeniden İsmail Gaspıralı'nın izlediği yola dönerek Rusya Türklerinin kültürlerini geliştirmeye ve “*uzun ve zahmetli eğitim ve öğretim yoluna*” dönülmeliydi.³² 3 Haziran 1907'de Duma'nın Çar tarafından dağıtılması ülkede protesto edilmiş, Akçura da bu bağlamda “*3 Haziran Vakai Müessifesi*” adlı bir yazı yayınlamıştı. Ancak bu yazı sebebiyle Akçura hakkında tahkikat başlatılmış, bunun üzerine Akçura Kırım'a İsmail Gaspıralı'nın yanına gitmişti. Diğer taraftan Temmuz 1908'de Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyetin ilanı ile ülke dışında bulunan Türk düşünürler büyük ümitlerle İstanbul'a dönmeye başlamıştı. Yusuf Akçura da bu düşünürler arasında yer almıştı.³³

²⁸ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.422.

²⁹ Temir, *age.*, s.35.

³⁰ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.427-428.

³¹ Temir, *age.*, s.38.

³² Georgeon, *age.*, s.51.

³³ Koşay, *agm.*, s.395.

1.5. Osmanlı Devleti'ndeki Türkçülük Dönemi

Temmuz 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda Georgeon ve bazı yazarların deyimiyle “*Jön Türk Devrimi*” yapıldığı yani II. Meşrutiyet'in ilan edildiği sıralarda ülkede Türkçülük akımının varlığından bile söz edilmiyordu. Hiçbir yayın organı, hiçbir örgüt bu düşüncüyü savunmamaktaydı. O dönemde siyasal sahnede Batıcılar, Osmanlıcılar ve İslamcılar bulunmaktaydı. Ancak altı yıl sonra Osmanlı'nın Almanya yanında savaşa girdiği sıralarda ülkede Türk milliyetçiliği sağlam bir şekilde kök salmış görünecek, en azından İstanbul'da durum böyle olacaktı.³⁴ Yusuf Akçura 1908'de İstanbul'a geldikten birkaç ay sonra edindiği izlenim dolayısıyla ülkede rejimin uygulamaları onu hayal kırıklığına uğratmıştı. II. Meşrutiyet'in ilanı salt bir hükümet darbesi olarak, Türk toplumunu kökünden değiştirmeyi amaçlayan Akçura'nın özelemlerine cevap vermiyordu. Çünkü bu dönemde “*Genç Türkler*” halen bir Osmanlı milleti oluşturma amacının peşindeydi. Diğer taraftan Almanya ile dostluk temelinde dayanan bir dış politika taraftarı olan Akçura, yeni rejimin İngiltere yanlısı tutumundan hiç memnun değildi. Bu süreçte Akçura ile İttihatçılarla arasının 1912'de açıldığı sanılmaktadır. Akçura hiçbir zaman İttihat ve Terakki'nin içinde yer almamıştı. Ancak Talat Paşa ve Ziya Gökalp gibi ittihatçılar tarafından aralarına katılması için çok fazla ısrar edilmiş ama Akçura bunlara olumsuz yanıt vermişti. Georgeon'a göre Akçura'nın İttihat ve Terakki'ye girmeyi reddetmesinin ardında öncelikle onun ittihatçılarla arasındaki mesafeyi ve kendi hareket özgürlüğünü koruma kaygısı bulunmaktaydı. Zira 1912'de kuruluşuna kendisinin de katıldığı Türk Ocağı cemiyeti ve 1911'in sonunda kurulan ve en baştan beri başında bulunduğu “*Türk Yurdu*” dergisinin “*Genç Türkler*” in denetimine girmemesi için özel bir çaba sarf etmişti.³⁵ Onun bu konudaki tutumu kendini 1912 yazında İttihat ve Terakki'ye muhalif bir partinin, Millî Meşrutiyet Fırkasının kurucuları arasına sokmuştu. Arkadaşı Ahmet Ferid ise bu partinin başkanlığını yürütmekteydi. Ancak Akçura'nın bu partide aktif bir görev almadığı görüşü hâkimdir.³⁶ Diğer taraftan Trablusgarp ve Balkan Savaşı yenilgilerinden sonra İttihat ve Terakki, milliyetçi çevrelere yanaşmıştı. Akçura'nın dostları ve çalışma arkadaşlarından Mehmet Emin, Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu partide ve bürokraside resmi görevler almışlardı.³⁷ Akçura ise bu parti saflarında yer almamış ama onlara karşı cepheden de muhalefet etmemişti. Ahmet Ağaoğlu, Akçura'nın bu tutumunu şöyle tanımlamaktaydı: “*Yusuf Akçura İttihat ve Terakki Komitesi'ne girmede ama idealleri onu ittihatçılarla birlikte çalışmaya yöneltti; öyle ki, komitenin üyesi bile olmadığı halde, genellikle ittihatçı olarak tanımlanıyordu*”³⁸

³⁴ Georgeon, *age.*, s.53.

³⁵ Georgeon, *age.*, s.54-55.

³⁶ İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1913'te yeniden iktidara gelmesiyle Millî Meşrutiyet Fırkası'nın Ahmet Ferid, Mustafa Suphi gibi yöneticileri muhaliflerle birlikte Sinop'a sürgüne gönderilmiş, ancak Yusuf Akçura bu muameleye maruz kalmamıştı.

³⁷ Georgeon, *age.*, s.57.

³⁸ Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, *Cumhuriyet 13 Mart 1935*.

Akçura'nın 1908-1914 yılları arasında Osmanlı topraklarındaki çalışmaları daha çok kültürel bir eylem niteliğindedir. İstanbul'a döner dönmez Erkan-ı Harbiye Mektebi, Darülfünun gibi birçok yüksekokulda hocalık yapmıştır. Diğer taraftan Türk milliyetçiliğini hayata geçirmek için bazı cemiyetler kurmaya başlamıştır.³⁹ Öncelikle Aralık 1908'de Veled Çelebi ve Necip Asım gibi eski dostlarıyla birlikte Türk Derneği'ni kurmuştur. Türk Derneği Osmanlı'da Türk Milliyetçiliği esasına istinaden kurulan ilk cemiyettir.⁴⁰ Türk Derneği'ni Ağustos 1911'de kurulan Türk Yurdu Cemiyeti ve Mart 1912'de çalışmalarına başlayan Türk Ocağı izlemiştir. Bu örgütlerin yönetim kurullarında Hüseyinzade Ali ve Ahmet Ağaoğlu gibi birçok Rusya kökenli Türk bulunuyordu. Akçura bu örgütlerde birinci derecede rol oynamıştır. Akçura bu dönemde 1909-1911 yılları arasında yayınlanan ve İslamcılarının yayın organı olarak kabul edilen “*Sırat-ı Müstakim*” de de yazılar yazmıştır. Türk Derneği kurulduğunda bu dergi bu örgütün yayın organı olmuştur. Ancak 1911 yılı sonlarına doğru Trablusgarp Savaşı'nın sürdüğü sıralarda Türk milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğu'na zarar verebileceği düşüncesine varan Sırat-ı Müstakim, Panislamizm'e yönelince Akçura da dergiyle olan ilişkisini kesmiştir. Bundan sonra da Türk Yurdu dergisinin kuruluşu gündeme gelmiştir.⁴¹ Türk Yurdu Cemiyeti yayın organı olan Türk Yurdu dergisi ilk sayısını 1911 sonlarına doğru yayınlamıştır. İlk sayısından itibaren Türk Yurdu dergisi Yusuf Akçura tarafından çıkarılmıştır.⁴²

İstanbul'da Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocağı Cemiyetleri kurulduğu sıralarda Selanik'te Ziya Gökalp ve arkadaşları da 1911'de “*Genç Kalemler*” adında bir dergi çıkarmışlardır. Türk milliyetçiliği ve dilin sadeleştirilmesi konularında İstanbul'daki dernek ve kişilerle aynı yolda yürümekteydiler. Ancak Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki Fırkası merkez kurul üyelerinden olması sebebiyle Selanik'teki bu grubun daha siyasi bir yönü bulunmaktaydı. Gökalp ve arkadaşları İstanbul'a geldiklerinde “*Genç Kalemler*” i devam ettirmeyip Türk Ocağı'na katılmışlardır. Böylece Türk Ocağı Türkçülük hareketinin merkezi haline gelmiştir. Türk Ocağı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Meşrutiyet'le birlikte kurulan Türkçülük kuruluşlarının en önemli ve en aktif olanıydı. Türk Yurdu dergisi 1917'den itibaren Türk Ocağı ile tamamen kaynaşmıştır.⁴³

Akçura, kurulmasında önemli katkılarının bulunduğu “*Rusya'daki Müslüman Türk-Tatar Halklarının Koruma Komitesi*” nin başkanlığına getirilmiş ve 1915 yılında Rus egemenliği altındaki Türk ve Müslüman halkların haklarını ve bağımsızlık taleplerini önce müttefik ve dost devletler olan Almanya, Avusturya- Macaristan ve Bulgaristan daha sonra da tüm Avrupa

³⁹ Georgeon, *age.*, s.57.

⁴⁰ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.458.

⁴¹ Georgeon, *age.*, s.58-59.

⁴² Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.460-461.

⁴³ *age.*, s.473.

nezdinde savunmak amacıyla görevlendirilmişti.⁴⁴ Bu dönemde daha çok diplomatik görevlerde bulunan Yusuf Akçura, 1917 yılı sonbaharında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından, Rusya'daki Osmanlı tutsaklarının durumlarıyla ilgilenmek üzere Danimarka ve İsveç'e gönderilmişti. Rusya'daki bütün savaş tutsaklarının serbest bırakılması sonucunu doğuran Ekim Devrimi'nden sonra Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzalamakla görevli Türk heyetinde Hilal-i Ahmer temsilcisi olarak görev almıştı. Daha sonra Türk tutsaklarının dönüşünü sağlamak amacıyla bir yıl kadar Rusya'da kalmış ve bu dönemde Rusya'daki iç savaşın ortasında çalışmak zorunda kalmış, Rusya'dan ancak 1919 Ağustos'unda dönebilmişti.⁴⁵

1.6. Millî Mücadele ve Yeni Türk Devletinde Faaliyetleri

Rusya'daki görevini tamamlayıp İstanbul'a dönen Yusuf Akçura, karşısında Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmış yenik bir ülke bulmuştu. Yunan ordusu İzmir'e çıkmış, birçok milliyetçi aydın İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştü. Bu durumda Akçura İstanbul'daki milliyetçi direnişin yanında yer alarak Ekim 1919'da Millî Türk Fırkası'nın kuruluşuna katılmıştı. Yakın arkadaşı Ahmet Ferid'in liderliğinde kurulan bu parti, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Mustafa Zühtü, Abdülhak Adnan gibi sürgünden kurtulan bazı eski Türkçüleri bir araya getirmişti. 1912'de kurulduktan sonra fazla varlık gösteremeyen Millî Meşrutiyet Fırkası'nın mirasçısı olan bu yeni parti, kendini milliyetçi ve demokrat bir kuruluş olarak tanımlıyordu. Mustafa Kemal'in Anadolu'daki millî hareketine yakınlık duyan bu parti, Türk adını taşıyan ilk siyasal partiydi. Akçura, Aralık 1919 seçimlerinde bu partinin İstanbul mebus adayı olmuş, ancak var olan adaylardan sadece Dr. Adnan Bey seçilebilmişti. Diğer taraftan Akçura bu dönemde İtilaf güçlerinin Mart 1920'de İstanbul'u fiilen işgal etmesinden kapatılıncaya kadar Türk Ocağı'nda çalışmalarını sürdürmüştü. Nisan 1921'de şair Mehmet Emin Bey ile birlikte İstanbul'dan ayrılarak Karadeniz ve İnebolu üzerinden Ankara'ya gelen Yusuf Akçura, burada Mustafa Kemal'in başlattığı millî mücadeleye katılmış, ihtiyat yüzbaşısı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmıştı. Devamında Ankara'da birçok görevler üstlenilmiş; Maarif Vekâleti ve Hariciye Vekâlet'inde çalışmıştı. Bu dönemde özellikle Türk-Sovyet ilişkilerinin güçlendirmesinde görev almıştı. Bunun dışında hocalık görevlerine de yeniden dönmüş, öncelikle 1921-1922 yıllarında Ankara'daki Serbest Halk Dersleri kurslarında, daha sonra da Ankara Hukuk Mektebinde dersler vermişti. Akçura 1923 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girmiş ve bundan sonra kendisini meclis çalışmalarına vermişti.⁴⁶ Ancak kalp rahatsızlığı sebebiyle Ankara'da oturması sakıncalı görülmüş ve İstanbul'a

⁴⁴ Temir, *age.*, s.49.

⁴⁵ Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin (2010), *Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiryaya Hilal-i Ahmer Hizmetinde Yusuf Akçura*, Ankara: Türk Kızılayı Derneği Yayınları, 2. Baskı, s.9-21.

⁴⁶ Georgeon, *age.*, s.104-105.

yerleşmişti.⁴⁷ 1934 yılında burada İstanbul Üniversitesi Yakın Çağ Siyasi Tarih Profesörlüğü kadrosuna geçmişti.⁴⁸ 1934 yılına kadar Meclis'te İstanbul'u temsil etmiş, ölümünden bir yıl önce de Kars'tan milletvekili seçilmişti.⁴⁹

Yusuf Akçura yaşamının son yıllarında bir millî tarih görüşü yaratılması çalışmalarında çok önemli rol oynamıştı. 1931'de, daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuna katılmıştı. 1932'de bu cemiyetin başkanlığına getirilen Akçura, 1932'de Ankara'da toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'ne başkanlık etmişti.⁵⁰ Bu kongre, yeni millî tarih anlayışının da ilk büyük tezahürü olmuştu.⁵¹ Yusuf Akçura 12 Mart 1935'te İstanbul Üniversitesi'ndeki vazifesinden Göztepe'deki evine dönerken fenalaşıp vefat etmişti.⁵²

2. Fikirleri

2.1. Türkçülük Anlayışı

2.1.1. Türkçülük Fikriyle Tanışması

Yusuf Akçura'nın kendi deyişiyle “*biraz şuurlu Türkçülüğü*” Harbiye sıralarında başlamıştı. Bu dönemde Necip Asım, Veled Çelebi ve Bursalı Mehmet Tahir Beylerin risale ve makaleleri yayınlanmakta, diğer taraftan İsmail Gaspıralı'nın Tercüman'ı da İstanbul'a gelmekteydi. Yusuf Akçura'nın yayınlardan etkilendiği muhakkaktı.⁵³ Veled Çelebi, Necip Asım, Bursalı Mehmet Tahir gibi ilk Türkçüler dil, edebiyat ve tarihteki Türk öğelerine yeni bir konum kazandırmaya çalışıyorlardı. Kültürel milliyetçiliğinin başını çeken bu kişiler 1894'te Ahmet Cevdet tarafından yayınlanmaya başlayan “*İkdam*” gazetesinde yazılar yazmaya başlamışlardı. Bunların yazıları Akçura'nın milliyetçi bir yaklaşım kazanmasında önemli rol oynamıştı.⁵⁴ Yusuf Akçura Harbiye'de okurken tatil aylarını akrabalarının bulunduğu Kazan ve Simbir'de geçirmiş, buralarda Şimal Türklüğü hakkında bilgi ve gözlem yapma fırsatı bulmuştu. Yol üzerinde bulunan Kırım'ın Bahçesaray'da bulunan eniştesi İsmail Gaspıralı'ya uğrayarak ondan feyz alıyordu. Simbir'de bulunan amcalarından İbrahim Bey'i de ziyaret eden Akçura burada; Türkçe lisanlarına hâkim ve Uygurca'yı okuyup yazabilen amcasının zengin kütüphanesinden faydalanıyor, amcasının Türk âlemi ve Türklükle ilgili düşüncelerinden istifade ediyordu. Buralarda Şahabettin Mercani ile Kayyum Nasiri'yi de ziyaret etmişti.⁵⁵

⁴⁷ Esin, *agm.*, s.40.

⁴⁸ Temir, *age.*, s.64.

⁴⁹ Georgeon, *age.*, s.106.

⁵⁰ Temir, *age.*, s.75.

⁵¹ Bkz. *Birinci Türk Tarih Kongresi*, s.1932.

⁵² Koşay, *agm.*, s.398.

⁵³ Yusuf Akçura (1981), *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı, s.136; Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.414.

⁵⁴ Georgeon, *age.*, s.28.

⁵⁵ Yusuf Akçura (2015), *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, s.180-181.

Akçura 1899'da Paris'e geldikten kısa bir süre sonra burada bulunan Türk mültecilerinden Doktor Şerafettin Mağmumi ile görüşmüştü. Doktor Şerafettin Mağmumi, Akçura'ya bu görüşmesinde; Osmanlılık fikrinin imkânsızlığını ve Türk milliyetperverliğinden başka sağlıklı bir fikrin bulunmadığını anlatmış, çoğunluğu Doğu ve Türk düşmanı olan Batılıların devamlı olarak dile getirdikleri adalet ve insaniyet sözlerine inanmanın tam bir ahmaklık olacağını belirterek, bütün bunları da Paris'te yaşadıklarından gözlemlediğini söylemişti. Şerafettin Mağmumi'nin bu sözleri zaten milliyetçilik izlerinin dimağında barındıran Akçura'yı çok derin etkilemişti.⁵⁶

Paris'e gelir gelmez "*Serbest Ulum-ı Siyasiye Mektebi*" ne⁵⁷ kaydolan Akçura, burada hemen hemen hepsi ciddi şekilde milliyetçi olan Boutomy, Alber Sorel, Funk Brentano, Anatole Leray-Beaulieu, Renouvier, Levy Bruhl gibi ünlü hocalardan dersler almıştı. Böylece gerek güney ve kuzey Türklüğü çevrelerindeki gözlemleri gerek kendinden önce gelen Türklerin eserlerinden ve sohbetlerinden edindiği fikirleri, bu okulla birlikte açıklık kazanan Akçura, artık milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyaset sahasında da düşünmeye başlamıştı.⁵⁸ Sadri Maksudi Arsal'ın Yusuf Akçura ile olan birkaç hatırasını yazdığı bir yazısında; Paris'te hukuk fakültesinde öğrenim görürken, Akçura'yı sık sık bu çoğu Fransız milliyetçisi olan hocaların derslerinde gördüğünü ifade etmişti. Paris'te Yusuf Akçura ile Sorbon'da "*Ecole des Hautes Etudes*" mektebinde eski Türklerden kalma kitabelerle ilgili derslere de katıldıklarını belirten Arsal; burada bu dersi veren Halevy adındaki ihtiyar bir hocanın onları görünce eski Türkleri methettiğini ifade ederek, hocanın anlattıklarından aklında kalan bir ifadeyi şöyle aktarmaktadır: "*Orhon Kitabeleri yazıldığı zaman, Avrupa'nın bugünkü dillerinden hiçbirini henüz tebellür etmemişti. Hâlbuki sizin dedelerinizin ta o devirde her şeyi ifade edebilecek derecede gelişmiş bir edebi dili vardı. Sizin kültürünüz bugünkü milletlerin kültürlerinden daha eskidir, iftihar edebilirsiniz.*"⁵⁹ Şüphesiz bu ve bunun gibi dersler Akçura'yı Türkçülük bağlamında ciddi şekilde etkilemiştir.

Diğer taraftan bu dönemde, milliyetçilik akımı Avrupa'da yeni bir aşamaya geçmiş; Gobineau'nun ortaya atmış olduğu ırklar varsayımına dayanarak Almanlar Pancermenizm ile Ruslar Panislavizm ile güç ve büyüklük yarışına girişmişlerdi. Avrupa'da büyük ulusal devletler kurma fikri olgunlaşmaya başlamıştı.⁶⁰

Biyografisinde belirtildiği üzere, Akçura'nın Paris'te bulunduğu sıralarda Ahmet Rıza tarafından Türkçe olarak çıkarılan "*Şura-yı Ümmet*" gazetesinde birkaç makalesi, Fransızca olarak yayınlanan "*Meşveret*" gazetesinde ise uzunca bir makalesi yayınlanmıştı. 1902 yılı

⁵⁶ Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, s.182.

⁵⁷ Prusya bozgununun ardından bu bozgunun intikamını alacak siyasal kadrolar yetiştirmek üzere kurulan bu okul, baştan aşağıya milliyetçi bir ruhla donatılmıştı. Georgeon, *age.*, s.34.

⁵⁸ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.417-418.

⁵⁹ Arsal, *agm.*, s.347-348.

⁶⁰ Enver Ziya Karal (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset* adıyla yayınlanan kitaba yazdığı önsöz, Ankara: TTK Basımevi, s.4.

içerisinde yazdığı bu makalelerinden Siyasal Bilgiler Okulu'ndan aldığı derslerden çok fazla ilham aldığı görülmekteydi. Bu makalelerinde milliyet mevzularından bahsetse de henüz milliyetçilik konusuna girmemişti. Ancak bu yazılarında kesinlikle “*Millet-i Osmaniye*” tabiri kullanmamış onun yerine “*Osmanlı ülkesinde oturan muhtelif akvam*”, “*Heyet-i Osmaniye*” gibi tabirleri kullanmıştı.⁶¹

Son olarak, Akçura'nın Paris'te öğrenim görürken derslerinde arta kalan zamanlarda sınırlı kaynaklardan yazdığı “*Osmanlı Saltanatı Müessesatı Tarihine Dair Bir Tecrübe*” adlı bitirme tezinin ilmen ciddi bir değeri olmamakla beraber Akçura'nın o zamanlar siyasette milliyet hususundaki bakış açısını göstermek açısından önemlidir. Tezin sonuç bölümünde konuya Osmanlı Devleti'nin menfaatleri açısından bakarak ve değerlendirilerek hüküm yürütmüştü. Akçura'ya göre artık “*Genç Türkler*” in programlarının ilkelerinin uygulanabilirliği kalmamıştı. Milliyetçilik fikrinin çeşitli milletler arasında bu kadar yayılmasından sonra iki ayrı dine mensup kavimlerin arasında bu kadar düşmanlık ortaya çıktıktan sonra imparatorlukta çeşitli unsurların birlik ve uzlaşma içinde bir millet oluşturmalarını mümkün görmeyen Akçura; cebir ve kuvvetle de imparatorluğun birlik ve bütünlüğünü korumanın mümkün olmadığını ifade etmiş ve imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslim unsurların özerkliğini kazanmalarının kaçınılmaz olduğunu belirtmişti. Akçura bu satırları 1903 yılında, yani II. Meşrutiyet'in ilanından beş, Arnavutluk, Makedonya ve Batı Trakya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasında on beş sene önce yazmıştı. Dolayısıyla buradaki asıl önemli ve dikkat çekici husus Akçura'nın daha 1903'ten itibaren Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli gayrimüslim unsurların millî amaçlarına ulaşmalarının engellenemez olduğuna dair inancı yani milliyet meselesine verdiği önem ve değeri.⁶²

2.1.2. Üç Tarz-ı Siyaset ve Pantürkizm

Yusuf Akçura, Paris'teki öğrenimini tamamladıktan sonra Rusya'ya gittiğinde orada yazdığı ünlü “*Üç tarz-ı Siyaset*” adlı makalesini Kahire'de çıkan “*Türk*” gazetesine yollamıştı. Akçura'nın yazdığı bu makaleyle ilk defa siyasi alanda Türkçülük meselesi bütün açıklığıyla dile getirilmişti. İlk defa Osmanlı Saltanatının takip ettiği ve takip edebileceği üç tarz-ı siyaset yani Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük açık bir şekilde beyan edilmişti.⁶³

Yusuf Akçura'nın yazdığı ve bir Türk Milliyetçiliği manifestosu olarak görülen “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı bu makalesinden aslında; Türk halkının niteliklerinin yüceltilmesi, kökenlerinin ne kadar büyük bir uygarlık temeline dayandığını kanıtlamaya çalışması, nasıl birlik içinde olduklarını göstermek istemesi gibi şeyler beklenebilirdi. Ancak bu eser öyle bir metin

⁶¹ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.418.

⁶² *age.*, s.419-421.

⁶³ *age.*, s.422.

değildi. Bu makalede Pantürkizm, yararları ve riskleriyle değerlendirilen bir “iş” gibi ele alınmıştı.⁶⁴

Makalenin başında üç tarz-ı siyaset; ilk olarak, Osmanlı Devleti’ne bağlı çeşitli milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti oluşturmak, ikinci olarak, hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından yararlanarak bütün Müslümanları Osmanlı idaresinde siyaseten birleştirmek, son olarak da, ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmek olarak tarif edilmiştir.⁶⁵ Akçura, makalenin ikinci bölümünde bu üç siyasetten hangisinin faydalı ve uygulanabilir olduğunu sorgulamış, her üçünün de faydalarını şu şekilde karşılaştırmıştı:

“Osmanlı Devleti’nin menfaati, bütün Müslümanların ve Türklerin menfaatlerine aykırı değildir. Zira tebaası olan Müslüman ve Türkler onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenmiş demek olduğu gibi, Müslüman ve Türkler de kuvvetli bir destek bulmuş olurlar. Fakat İslam’ın menfaati, Osmanlı Devleti’nin ve Türklüğün menfaatine tamamen uymaz. Zira İslam’ın kuvvet kazanması, Osmanlı tebaasından bir kısmının sonunda kaybını bir cihetle Osmanlı Devleti’nin günümüzdeki topluluğundaki bir parçasının yok olmasını mucip olacağı gibi, Türklüğün müslim ve gayrimüslim dini anlaşmazlığıyla bölünmesine ve binaenaleyh kuvvetsizleşmesine sebep olur. Türklüğün menfaatine gelince o da, Osmanlı Devleti’nin ne de İslam’ın menfaatine büsbütün uygun gelmez. Zira İslam toplumu Türk ve Türk olmayan kısımlarına bölerek zayıflatır ve bunun neticesi olarak Osmanlı tebaanın Müslümanları arasında da nifak salıp Osmanlı Devleti’nin kuvvetsizleşmesini mucip olur.”⁶⁶

Akçura, Osmanlı milletinin teşkili konusunun, Osmanlı’nın mevcut ülke sınırlarını korumak için tek çare olduğunu, ancak Osmanlı Devleti’nin mevcut gücünün bu coğrafi sınırı artık koruyamadığına dikkat çekmişti.⁶⁷ Diğer taraftan bu amaç doğrultusunda asıl önemli hususun, çeşitli cins ve dine mensup olup o ana kadar birbirleriyle kavga ve savaştan hali kalmayan unsurların, o saatten sonra kaynaşmalarının ihtimal dâhilinde olup olmadığına da dikkat çekmiştir. Bu durumun zaten geçen zaman içerisinde tecrübe edilerek başarısızlıkla sonuçlandığını görmektedir. Akçura’ya göre bu kaynaşmayı ne Müslümanlar ve özellikle Osmanlı Türkleri, ne de gayrimüslim tebaa istemiyordu. Zaten 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nde bulunan gayrimüslim tebaaya geçmişlerini, haklarını, milliyetlerini öğretirken, Osmanlı Devleti’ni zayıflatmıştı.⁶⁸ Akçura’ya göre bir Osmanlı milleti oluşturmaya engel olan harici ve dâhili sebepler, uygulamaya konulmaya başlandığından beri azalmamış tersine artmıştır. Abdülhamid’in izlediği siyasetin, müslim ve gayrimüslim arasındaki nifak ve zıddiyeti arttırmıştı. Aslına bakılırsa Avrupa’dan yayılan yeni fikirler daha çok Türklerin zararına olmuştu.⁶⁹ Akçura böylelikle daha önce uygulanmış ve başarısızlıkla sonuçlanmış olan Osmanlılık siyasetini bir kenara bırakarak

⁶⁴ Georjeon, *age.*, s.33.

⁶⁵ Yusuf Akçura (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.1.

⁶⁶ *age.*, s.26.

⁶⁷ *age.*, s.27.

⁶⁸ *age.*, s.28.

⁶⁹ *age.*, s.30-31.

İslamcılık ve Türkçülük siyasetlerini incelemeye koyulmuştu. Akçura, İslam dininin halen çok güçlü bir unsur olduğunu kabul ederek, bu siyasetteki bazı sorunları dile getirmişti. Öncelikle İslam dini mümin olan kişilerin cinsiyet ve milliyetlerini bitirmekteydi. Diğer taraftan hicretten henüz bir asır geçmeden Arap ve Acem milliyetleri arasında zıtlasma, Emevi ve Haşimi Hanedanları arasındaki nefret tarzında kendini göstermiş ve İslam birliğinde kapanmaz yaralar açmıştı. Sünni ve Şii ihtilafını ortaya çıkarmıştı. Hilafet de bile ikilik oluşmuştu. Ayrıca bir taraftan İslam devletlerinin hepsi Hristiyan devletlerinin nüfuzu altındaydı, diğer taraftan da bir iki istisna hariç bütün Hristiyan devletleri Müslüman tebaaya sahipti.⁷⁰

Türk birliği siyasetine gelince; Akçura'ya göre Türk birliği siyaseti ile sağlanacak en büyük fayda; dilleri, ırkları, adetleri ve hatta çoğunun dinleri bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın doğusuna yerleşmiş Türklerin birleşmesine ve büyük bir siyasi milliyet oluşturulmasına hizmet etmesi ve bunda en büyük rolü Osmanlı Devleti'nin oynayacak olmasıydı. Akçura'nın deyimiyle "*Osmanlı Devleti, şimdi Japonya'nın sarılar âleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.*"⁷¹ Ancak Akçura'ya göre Türkleri birleştirmek hayali henüz yeni doğmuş bir çocuktur. İslamiyet'te görülen o kuvvetli teşkilattan, heyecandan, maddi ve manevi hazırlıktan hemen hemen hiçbirisi Türklükte yoktu. Fakat birleşmesi muhtemel olan Türklerin büyük bir kısmı aynı zamanda Müslümandı. Bu da İslam dininin büyük Türk milletini oluştururken de önemli bir unsur olabileceğini gösteriyordu. Bu sebeple İslam dini, Türklüğün birleşmesine hizmet edebilmek için, son zamanlarda Hristiyanlıkta olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmeliydi.⁷² Akçura'ya göre İslamiyet Türk Milliyetçiliğini kabullenmekle kalmamalı, onun hizmetine girmeliydi. O'nun bu yaklaşımı Türk milliyetçilerinin daha sonra ele alacakları, milliyetçiliğin İslamiyet'e yeni bir canlılık kazandırması düşüncesine esin kaynağı olmuştu. Müslüman ülkelerde milliyetçiliğin gelişmesi İslamiyet'i zayıflatmaktan çok onun güçlenmesine hizmet edecekti. "*Üç Tarz-ı Siyaset*" yayımlandıktan on sene sonra Türk milliyetçi çevrelerinde yaygın olan düşünce buydu. Akçura'nın diğer bir görüşü de İslamiyet'in birlik ve dayanışmasından kaynaklanan bütün gücünü milliyetçiliğin hizmetine verilmesiydi. Diğer bir deyişle Türklerin İslamiyet'le tanışmasıyla başlayan ve Osmanlı döneminde de devam eden İslam'a hizmet etmelerine karşılık şimdi Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte Türklerin davasına hizmet etme sırası İslamiyet'te geçmişti.⁷³ Akçura'ya göre Türklük siyasetindeki dış engeller İslamcılık siyasetine nazaran daha azdı. Çünkü Hristiyan devletlerden sadece Rusya'da Müslüman ve Türk tebaa bulunuyordu.⁷⁴

⁷⁰ *age.*, s.31-33

⁷¹ *age.*, s.33-34

⁷² *age.*, s.34

⁷³ Georgeon, *age.*, s.43.

⁷⁴ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.35

Akçura makalesinin sonunda İslamcılık ve Türkçülüğün Osmanlı Devleti için eşit denebilecek fayda ve zararları içerdiğini, uygulama konusunda da kolaylık ve zorluk derecelerinin de aynı seviyede sayılabileceğini belirtmişti.⁷⁵

Akçura “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı makalesinde özetle, Osmanlı Devleti için en faydalı sistem olarak Osmanlıcılığın uygulanmasını olanaksız görüyor diğer taraftan Panislamizm ve Pantürkizm’e gelince bunların her ikisinin de Osmanlı Devleti’nin geleceği söz konusu olduğunda bazı kayıplara neden olacak politikalar olarak görmekteydi. Ancak olası iç ve dış engeller kaldırılabilirse uygulanabilir politikalar olarak görülmüştü. Akçura, makalesinin sonunda Pantürkizm ile Panislamizm olarak kesin bir tercih yapmıyor görünse de hangisine eğilimi olduğu belliydi. Panislamizm için en büyük engel, bir dış engel olarak Avrupa ülkelerinin Müslüman ülkeler üzerindeki nüfuzu görülmekte iken, Pantürkizm de bunun tersine en büyük engel içerde görülüyor, bunun da Türkler arasındaki millî bilinci oldukça yavaş ilerlemesi olarak ifade ediliyordu. Bu durumda Pantürkizm Panislamizm’e göre daha geniş imkân dâhilinde görülüyordu.⁷⁶

Akçura daha sonraları bu makalesi üzerine yaptığı değerlendirmede, makalesinde önemli bir tahlil eksikliği belirterek; “*Türklük siyaseti*” ile “*Türklük birliği*”, “*İslam siyaseti*” ile “*İslam birliği*” kavramlarını birbirine karıştırdığını, Osmanlı Devleti’nin içerde “*Türklük*” veya “*İslam*” siyaseti takip etmesinin, dışarıda “*Pan-Türkist*” veya “*Pan-İslamist*” olmasını mutlaka gerektirmediğini belirtmiştir.⁷⁷ Akçura burada Türkçülük ve İslamcılık siyasetinin sadece Osmanlı Devleti sınırları içerisinde uygulanmasının ileri sürülmesinin daha verimli olacağını anlatmak istemiş olmalı.

Söz konusu makale incelendiğinde Akçura’da hâkim olan ve açıkça belli olan düşüncelerden biri güç temasıydı. Akçura’da açıkça belli olan bir başka düşünce ise faydacılıktı. Söz konusu makalesinde belirttiği politikaları özellikle faydacı bir bakış açısıyla ele aldığı kolayca anlaşılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde Akçura, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük politikalarının Osmanlı Devleti’nde yararı ve uygulanabilirliği üzerinde durmuştu.⁷⁸

Georgeon’un belirttiği üzere Akçura makalesinde; devleti koruma bakış açısıyla hareket etse de, devletin yapısında ve toprak bütünlüğünde değişiklikler olması olasılığı onu korkutmuyor ve “*Osmanlı Devleti’nin hakiki kuvveti şekl-i hazır-ı coğrafisini muhafaza etmek midir.*” sorusunu sorma cesaretini kendisinde buluyordu. Akçura’nın aslında “*Üç Tarz-ı Siyaset*” ile önerdiği köklü bir değişim, yeni bir toprak dengesi, yeni bir dayanışma ilkesi ve geleceğe yönelik yeni bir bakış açısıydı.⁷⁹

⁷⁵ *age.*, s.35

⁷⁶ Georgeon, *age.*, s.37.

⁷⁷ Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s.149-151.

⁷⁸ Georgeon, *age.*, s.32-33.

⁷⁹ *age.*, s.39.

Akçura, Türkçülük hakkında “*İrk üzerine müstenit bir Türk siyasi milleti husule getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı Devletinde, gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum.*” diyordu.⁸⁰ İlk bölümün sonunda bu hususu tekrar dile getiren Akçura, “*Ne olursa olsun, ırk müstenit siyasi bir millet türetmek henüz pek turfandadır, pek az yaygındır*” demişti.⁸¹ Akçura “*Üç Tarz-ı Siyaset*” te etnik ırk kavramına karşılık “*siyasal milliyet*” kavramını kullanmıştı. Daha sonraki yazılarında ise ırk kavramının siyasal karşılığı olarak “*Türklük*” kelimesini kullandığı görülmektedir. Ancak Akçura’yı ilgilendiren, sorunun siyasal yönüydü, yani Türklükten daha ziyade “*Türkçülük*” idi.⁸²

Akçura’nın bu makalesi ilk anlarda sınırlı bir çevrede yayılmış ve etki etmişti. Broşür şeklinde yayınlanmasından sonraki baskıları ise makalenin geniş bir çevreye yayılmasını sağlamıştı. 1907’de Kahire’de yapılan ilk baskısıyla Rusya Müslümanları tarafından ciddi şekilde benimsenmişti. Orenburg’da yayınlanan “*Şura*” da bu makaleyi değerlendiren bir gazeteci, “*Üç Tarz-ı Siyaset*” in 80 cilt değerinde bir yapıt olduğunu söylemekteydi. Makalenin ikinci baskısı 1911’de Trablusgarp Savaşı döneminde, Balkan Savaşı’nın patlak vermesinden hemen önce İstanbul’da yapılmıştı. Türk milliyetçileri için temel bir siyasal metin haline dönüşmesi de bu dönemde olmuştu.⁸³ “*Üç Tarz-ı Siyaset*” yayınlanana kadar daha önce Türk milliyetçiliği siyaseti ve önemi hakkında görüşler bu kadar açıkça ve kesinlikte hiçbir yazıda belirtilmemişti. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte bu üç siyaset Osmanlı’nın içinde ve dışında işlenmeye başlamış, hatta batılı yazarlar tarafından “*Üç Tarz-ı Siyaset*” in yazarı Yusuf Akçura Türklük hareketinin önderi, kurucusu ve yayıcılarından olarak gösterilmekteydi.⁸⁴ Charles Warren Hostler’e göre, bu makale 1848 Komünist Manifestosunun Marksistler için oynadığı rolün benzerini Türkçüler için oynamıştı.⁸⁵

Yusuf Akçura’nın savunduğu Pantürkizm ile Panturanizm arasında bir ilişki olup olmadığı konusuna gelince; Akçura, Türk topluluklarının etnik birliğini tanımlarken “*turani*” terimini kullanıyordu. Ancak bununla birlikte “*Turancılık*” veya “*Panturanizm*” i yani Türk halklarıyla Fin-Macar halklarının birliğini amaçlayan harekete hiç yönelmemişti. Turancılık, “*turan ırkı*” diye tabir edilen Ural-Altay ve Fin-Macar halklarının birliğini savunan ideolojik ve siyasal kimliğini tehdit eden Pancermenizm ve Panislavizm’e tepki olarak Macaristan’da doğmuştu. Daha sonraları Ömer Seyfettin, Tekin Alp ve Ziya Gökalp gibi Türk milliyetçilerinin vasıtasıyla yayılmıştı. Turan, onlar için Türk ve Turan halklarının birliğini sağlayacak olan geleceğin devletini ifade ediyordu. Tekin Alp bu konuda “*Küçük Turan*”, “*Büyük Turan*”

⁸⁰ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.23.

⁸¹ *age.*, s.24.

⁸² Georgeon, *age.*, s.41.

⁸³ *age.*, s.44.

⁸⁴ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.426-427.

⁸⁵ Ercüment Kuran (1987), Yusuf Akçura’nın Tarihçiliği, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.46.

ayrımını yaparken Ziya Gökalp ise Türklerin anayurdunu simgeleyen bir “Kızıl Elma” mitine dönüştürmüştü. Gökalp, bu adı verdiği şiir derlemesinde “*Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan / Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan*” demişti. Bir bakıma Türk milliyetçiliğinin romantik tarafını bu turan temasıyla ortaya çıkmıştı. Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi Rusya’dan göçen aydınlar hiçbir zaman Turancılığa yönelmemişlerdi.⁸⁶ Çakmak ve Yücel’in de ifade ettiği gibi; Akçura’nın temel amacı refah ve itibarlı bir ülkede yaşayabilmektir. İşte onun anlaşılmayan yönü de buydu. Yani onun duygusal ve romantik bir milliyetçilik anlayışından ziyade fikir ve strateji üreten rasyonel bir milliyetçi olmasıydı. Kısacası onun milliyetçilik anlayışının temelinde “*Üç Tarz- Siyaset*” vardır. O duygusal nitelikli bir düşünceyle değil, aklını kullanarak, araştırarak ve tartışarak milliyetçilik fikrine ulaşmıştı.⁸⁷

2.1.3. Türkçülüğün Teşkilatlanmasında Yusuf Akçura

Yusuf Akçura II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İstanbul’a geldikten sonraki Türkçülük faaliyetlerini daha çok kültürel alanda yoğunlaştırdığını görmekteyiz. Bunda Rusya’da edindiği tecrübelerin etkisi şüphesiz büyüktü. Orada edindiği siyasi tecrübe sonucunda Rusya Türk ve Müslümanlarının kültürlerinin geliştirilmesi gerektiği kanısına varan Akçura, Osmanlı topraklarında millî şuurun çok daha zayıf olduğunu bildiğinden burada Türkçülük faaliyetlerine kültür alanında yoğunlaştırmış olmalıydı. Tanzimat döneminin millilikten ve düşünceden uzak ve taklitçi olmasını eleştiren Akçura’nın bu dönem hakkındaki değerlendirmelerini belirtmek faydalı olacaktır.

Akçura, Tanzimat dönemini Avrupa’da kaynayan hukuki, siyasi, sosyal, edebi bazı fikirlerin Müslüman Osmanlıların zihinlerinde yer etmeye başladığı bir dönem olarak tanımlamaktaydı. Özellikle Türklerin millî ruhiyatını inceleyenlerin, Türklerin fikriyattan daha çok fiiliyata, uygulamaya önem verdiğini belirttiklerini ve bunda da pek haksız olmadıklarını belirterek şu kaniya varmıştı; Türklerin düşünce ile ilgili işlerle uğraşıp yorulmak yerine başkalarının teorik düşüncelerinden çıkan uygulamaya dönük sonuçları tatbik ile işi kolaylaştırmayı yeğlediklerini gösteren pek çok tarihi olaylar vardı. Yine bahse konu olan hususla ilgili olarak, Avrupa fikirleri, esaslarından incelenip, o esaslara göre Osmanlı sosyal hayatının araştırılması ile elde edilecek esas sonuç düşünülmeden, yani işin düşünce aşamasına kafa yorulmadan, yüzeysel bir şekilde öğrenilen bazı Avrupa fikirlerinin bazı pratik sonuçları Osmanlı sosyal hayatına, yukarıdan ve aşağıdan, yani devletin idaresini elinde tutan yöneticiler ile bu idareyi beğenmeyen münevverler tarafından uygulamaya başlamıştır. Sonuç olarak, bunun yukarıdan başlayarak “*Tanzimat*”, aşağıdan geleni “*Yeni Osmanlılık*” hareketi adını almıştır. Bu iki hareket de düşünceden çok uzak olup, ikisinin de fikriyatına dair ciddi eserlerini bulmak

⁸⁶ Georgeon, *age.*, s.45.

⁸⁷ Orhan Çakmak ve Atilla Yücel (2002), *Yusuf Akçura*, Ankara: Alternatif Yayınları, s.18.

zordu.⁸⁸ Akçura, Tanzimat'ın en belirgin özelliğinin “*taklit*” olduğunu savunmakta ve Tanzimat'ta esaslar ve usullerden daha çok pratik sonucun taklit edildiğini belirtmektedir. Tanzimat'ı bir nevi Nizamı Cedid'in devamı olarak kabul etmektedir. Tıpkı nasıl Nizamı Cedid Avrupa'nın silahlarını satın aldırıp, onların askerî elbiselerini diktirmiş ve askerî talimnamelerini tercüme ettirip uygulattıysa, Tanzimat da Avrupa'nın sivil elbiselerini herkese giydirip, ceza ve ticaret kanunlarını tercüme ettirmiş, Avrupa'nın mali ve idari teşkilatı şöyle böyle taklide uğramıştı. Tabi bu durum düşünmek, düşünceleri ifade etmek ve yazmak konusunda etki etmişti. Ancak bütün bu yapılanlarda ideolojik noksanlık olumsuz sonuçlar elde edilmesine açmıştı. Yeni Osmanlılar hareketi, düşünce itibarıyla Tanzimat'ı tamamlamakta ve bir bakıma Tanzimatçıların radikalleri olarak tanımlanabilmekteydi. Yeni Osmanlıların siyasi edebiyatlarında “*vatan*”, “*millet*”, “*hukuk*” ve “*hürriyet*” kavramları çokça geçmekteydi.⁸⁹

Yusuf Akçura Tanzimat döneminde hafif hafif kısırtıların olduğu Türkçülüğü üç faal devreye ayırmıştır. Türkçülüğün ilk devresini 1865 ile 1870 yılları arasındaki dönem olarak kabul etmiştir. Bu dönemdeki çalışmaların lisan alanında olduğunu; edebiyat, lügat, filoloji sahalarına Şinasi'nin, Ziya Paşa'nın, Ahmet Vefik Paşa'nın ve Mustafa Celaleddin Paşa'nın önemli eserlerinin olduğunu belirtmiştir.⁹⁰ Akçura, Türkçülüğün ikinci devresini 1876 ile 1880 yılları arasındaki dönem olarak kabul etmiştir. Bu devrede Türkçülüğün lisan, tarih, eğitim ve siyaset cephelerinin bulunduğunu belirten Akçura; Süleyman Paşa, Özbekler Şeyhi Süleyman Efendi, Rumelili Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın bu devrenin Türkçüleri olduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Akçura, Türkçülüğün üçüncü devresini ise 1897 ile 1900 yılları arasındaki dönem olarak göstermektedir. Bu dönem içerisinde II. Abdülhamit'in istibdat yönetiminin özellikle 1897 ile 1898 yılları arasında biraz hafiflediği görülmekteydi. 1897'deki Osmanlı-Yunan Harbi Osmanlı sosyal hayatında bilhassa Osmanlı aydınları arasında hareketliliğin artmasına sebep olmuştu. Şemsettin Sami, Necip Asım, Veled Çelebi, Bursalı Tahir, Raif Paşazade Mehmet Fuad, Ahmet Hikmet, Şair Emin Bey, Tunalı Hilmi Bey, Ahmet Cevdet Bey, Emrullah Efendi, Necip Bey gibi isimler bu dönemin Türkçüleri idi.⁹² Bu dönemde özellikle lisan ve tarih alanındaki Türkçülük çalışmalarının II. Abdülhamit idaresi tarafından yasaklandığını belirten Akçura, bu dönemde Türkçüler aleyhinde en çok hücum eden kişinin İslamcı ve aynı zamanda “*Arapçı*” olarak tanınan Ebüzziya Tevfik Bey'i göstermiştir.⁹³ Akçura Türkçülüğü üç devreye ayırdıktan sonra son olarak kendisinin bulunduğu Siyasi Türkçülerden bahsetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu

⁸⁸ Yusuf Akçura, (2006), *Türkçülük*, İstanbul: Toker Yayınları, 2. Baskı, s.16-17.

⁸⁹ *age.*, s.19-20.

⁹⁰ *age.*, s.33-34.

⁹¹ Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s.40-41.

⁹² *age.*, s.82.

⁹³ *age.*, s.99.

sınırları dışında Türkçülük akımına hizmet etmeye çalışan Tunalı Hilmi Bey, Hüseyinzade Ali Bey ve kendisinin Türkçülükle özellikle siyaset alanında meşgul olduklarını belirtmiştir.⁹⁴

Akçura İstanbul'a geldikten sonra yürüttüğü Türkçülük faaliyetlerinin ilkinin, kurucuları arasında kendisinin de yer aldığı Osmanlı'da Türk Milliyetçiliği temeline dayanarak kurulan ilk cemiyet olan "*Türk Derneği*" nin kurulması oluşturmaktaydı. Türk Derneği Cemiyeti'nin maksadı nizamnamesinin ikinci maddesinde şöyle belirtilmekteydi:

*"Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve haldeki asr efal, ahval ve muhiti öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, ahval-i içtimaiye ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını, araştırıp tarıştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel ilim lisanı olabilecek surette ve medeniyette elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir."*⁹⁵

Turancı kimliğiyle tanınan Hüseyin Namık Orkun'a göre bu dernek Türkçülük için değil Türkoloji için kurulmuştu.⁹⁶

Daha sonra yine 1911'de kurulan "*Türk Yurdu*" cemiyetinin çıkardığı "*Türk Yurdu*" dergisinde yazılar yazmaya başlayan ve derginin altı yıl müdürlüğünü yapan Akçura'nın hazırlamış olduğu, yazı ve idare heyeti tarafından kabul edilen programın içeriğinde şu önemli hususlar yer almaktaydı:

"1. Risale Türk ırkının mümkün olduğu kadar tarafından okunup anlanarak istifade olunacak bir tarzda yazılacaktır. Binaenaleyh dili sade olacaktır, kavim ekseriyetine faydalı mevzular seçilecektir, çetin mevzular bil kolay ifade olunmaya çalışılacaktır. Mamefih münevver düşünce sahiplerinin zevki, çıkarı gözden kaçırılmayacaktır.

2. Risale, bütün Türklerce makbul alabilecek bir ideal ortaya koymaya çalışacaktır.

3. Risalede Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve fen bilgileriyle zenginleşmelerine hizmet eden mevzular en ziyade yer alacak, siyaset bunlardan sonra gelecektir.

4. Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve bilhassa kardeşler arasında sevinç veya kedere sebep olan vakalar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir cereyanları kaydolunacak, Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirmek için çalışacaktır.

5. Risale; Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinden bahsederken, hiçbir siyasi fırkaya taraftarlık etmeyerek, ancak Türklüğün, Türk unsurlarının siyasi ve iktisadi menfaatlerini müdafaa edecektir. Türk unsurlarının menfaatlerini müdafaa ederken, muhtelif unsurlar arasında ihtilaflar doğmasından kaçınmaya çalışacaktır.

⁹⁴ *age.*, s.134.

⁹⁵ Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, s.242-243.

⁹⁶ Hüseyin Namık Orkun (1944), *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul: Berkalp Kitabevi, s.86.

6. Risale, Osmanlı Türkleri arında Türk millî ruhunun gelişme ve takviyesine çok çalışacak ve ekseriye hiçbir şeye dayanmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.

7. Risalenin devletlerarası siyasette esas fikri, Türk âleminin menfaatlerini müdafaa etmektir.”

Yusuf Akçura dergide müdürlüğünü yürüttüğü altı yıl boyunca bu programa sadık kalarak bu hususları bu hususları uygulamaya çalıştığını belirtmiştir.⁹⁷

Sadece Türklük konusuna ayrılmış yapısıyla “*Türk Yurdu*” dergisi, gerçek anlamda bir “*aslına dönüş*” ü yansıtmaktaydı. Çoğunlukla Yusuf Akçura veya Ahmet Ağaoğlu tarafından kaleme alınan ve “*Türk Âleminden*” başlığını taşıyan günlük yazılarda siyasal, toplumsal ve kültürel sorunlar Türklük bakış açısıyla ele alınmaktaydı. Dergide Pantürkizm, tamamıyla kültürel bir olgu olarak ele alınmaktaydı. “*Türk Siyasal Milliyeti*” nden söz edilmezken sadece Türk halkının kültürel birliğini tanımlamak veya güçlendirmeye çalışmakla yetinilmekteydi.⁹⁸

Orkun, yapılan bu çalışmaları şöyle yorumlamaktadır: “*Görülüyor ki henüz idealini formüle edememiş birkaç hakiki Türk çalışıp çabalamakta, cemiyetler kurmakta, mecmualar çıkarmakta idiler. Bu ideal arama ihtiyacı birkaç Türk tarafından duyulup ekseriyet bunu sezmediği için mecmualara birkaç nüsha sonra ortadan kaybolmakta, cemiyetler daimî bir şekil alamamakta idi.*”⁹⁹

Yine bu dönemde Türk Yurdu’nun yayınlanmasından birkaç ay sonra Türk Ocağı kurulmuştu. Resmen 1912 senesinin başlarında kurulan Türk Ocağı aslında daha 1911 senesi Mayıs ayında Askerî Tıbbiye öğrencilerinden bir grubun girişimi ve fikirlerinden yararlanacaklarına inandıkları bazı kimselere mektupla müracaatlarıyla kuruluş çalışmaları başlamıştı. Yusuf Akçura’ya da gönderilen bu mektup şu şekilde başlamaktaydı:

“Efendimiz,

Türk ırkının maarif ve mekteplerine hizmet ederek, içtimai geleceğini temin emeliyle toplanmış 190 tıbbiyeli namına zatı alilerine müracaat ediyoruz. Maksadımız arz edeceğimiz şeylere dair hakimane ve edibane fikirlerini öğrenmektir.”¹⁰⁰

Türk Ocağı’nın idare heyetinde yer alan Akçura; Türk Ocağı’nın imparatorluk döneminde siyasetle uğraşmadığını ve kurulduğu sıradaki prensiplerine sadık kaldığını ancak imparatorluk parçalanıp dağıldığı sıralarda Türk milliyetçiliği fikri, gelişen olaylar sonucu siyasi bir konuma gelince ocağın da faaliyetleri kendiliğinden siyasi bir faaliyete dönüştüğünü belirtmektedir. Türk Ocaklar, Mustafa Kemal’in liderliği altında başlayan Türk millî hareketine de iştirak etmiş, imparatorluğun son Meclis seçimlerinde Ocak’tan bazı kişiler “*Millî Türk Fırkası*” adıyla kurulan

⁹⁷ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.460-463.

⁹⁸ Georgeon, *age.*, s.61.

⁹⁹ Orkun, *age.*, s.87-88.

¹⁰⁰ Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s.195.

parti adına seçime katılmışlardı. Ancak İstanbul'un işgali dolayısıyla Türk Ocağı'nın faaliyetleri kesintiye uğramıştı.¹⁰¹

2.1.4. Demokratik Türkçülük ve Halkçılık Anlayışı

Yusuf Akçura'nın fikirleri, daha Anadolu'da Mustafa Kemal öncülüğündeki millî hareket başlamadan değişikliğe uğramıştı. Aslında onun Anadolu'daki bu hareketi benimsemesini sağlayan da bu değişiklik olmuştu. Onun için ilk büyük dönemeç Rus devrimiydi. Bu devrimle birlikte büyük Pantürkizm ülküsünü bırakarak daha sınırlı amaçlara yönelmişti. Yusuf Akçura Rusya'dan döndükten sonra 1919'da İstanbul Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta, Türk milliyetçilik tarihinde iki akım olduğu saptamasını yapmıştı. Bunlar emperyalist Türkçülük ve demokratik Türkçülüktü.¹⁰² Akçura 16 Eylül 1919'da İstanbul Türk Ocağı'nda verdiği bu konferanstaki konuşmasında; Demokratik Türkçülüğün, milliyet esasını, her millet için bir hak olarak kabul ettiğini ve Türkler için talep ettiği bu hakkı, diğer milletlere de aynı derecede hak olarak tanıdığını belirtiyordu. Demokratik Türkçüler, Türkün mevcut millî kuvvetinin ancak kendisinin hayatta kalmasını sağlamaya yeteceğini, diğer milletleri temsil etmek şöyle dursun yönetmeye çalışmanın bile mevcut kuvveti azaltacağından uygun görmemekteydiler. Emperyalist Türkçüler ise daha çok Avrupa'daki nasyonalistlere benzemekteydiler. Sadece kendi güçlerini arttıracak olan milliyetçiliğin taraftarıydılar. Demokratik milliyetçiliğin hakkı almaya ve gasp edilmek istenen hakkı savunmaya çalıştığını, emperyalist milliyetçilerin ise saldırgan olduğunu, kendi milletini güçlendirmek için başka milletlerin hukukuna saldırabileceğini belirten Akçura, bu konudaki kendinin tarafını şöyle açıklamaktaydı:

*“Efendiler, Türklerin taarruzi emperyalist milliyetçiliği hatalıdır. Bugün bu sözleri söyleyen eline kalem aldığı, mektepte, medresede veya böyle serbest bir kürsüde söz söylemeye başladığı andan beri daima demokratik Türkçülüğü müdafaa etmiştir. Bundan sonra, vekayii verdiği derslerden ibret alarak bu esası daha ziyade katiyetle müdafaa edecektir”*¹⁰³

Aslına bakılırsa bu zekice yapılan bir ayırmı ve bunun sayesinde Enver Paşa gibi yayılmacı amaçları olan İttihatçılardan farklı değerlendirilmişti. Bu demokratik kavramı bütün Türklerin birliğini sağlama amacını inkâr etmiyorsa da en azından Pantürkizm'in saldırgan yönlerinin mahkûm etmek gibi bir yönü vardı.¹⁰⁴

Daha sonra yeni Türk devletinin millî bir devlet olarak kurulmasıyla fikirleri şekillenen Yusuf Akçura, önceleri “*Büyük Millet Meclisi Hükümeti*” adıyla daha sonra “*Türkiye Cumhuriyeti*” adıyla kurulan yeni Türk devletinin; Türk milliyetçiliği açısından Türkçülük idealinin tahakkuku olarak nitelendirmişti. O'na göre çoğu Türkçünün yaşamlarında

¹⁰¹ Akçura, *Türkçülük*, s.190.

¹⁰² Georgeon, *age.*, s.107.

¹⁰³ Yusuf Akçura (2006), Cihan Harbine İştirakımız ve İstikbalimiz, *Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları, s.7-9.

¹⁰⁴ Georgeon, *age.*, s.107.

gerçekleşebileceğini ümit bile edemedikleri bir ideali, bir Türk dehasının kudretiyle gerçek olmuştu ve millî bir Türk devleti kurulmuştu. Türk milliyetçilerinin Osmanlı'da dilin Türkçeleşmesini, hukukun Türk hukuku olmasını, kadının eski Türk kadınlarına uygun bir hürriyet kazanmasını, şiirin, müziğin, resmin millî ve asli olmasını, özetle Türk kültürünü yabancı tesirlerden kurtulup kendi aslını bulup gelişmesini istediklerini ve buna çalıştıklarını, ancak bunun siyasi alanda tam bir hürriyet ve istiklal kazanmadıkça elde edilemeyeceğini Meşrutiyet deneyimiyle anlaşıldığını belirten Akçura, bu durumun Türk milletinin başına geçen Mustafa Kemal'in rehberliğinde ve idaresinde başarıldığını ve başarılmaya devam ettiğini ifade etmişti.¹⁰⁵

Yusuf Akçura'nın halkçılık anlayışına gelince; o gerçek bir hürriyetsever ve demokrat, devlet yönetiminin demokrasiye diğer bir ifadeyle halkın iradesi temeline dayanarak kurulmasına inanan bir aydıdı. İstibdat gibi yönetimlerin amansız düşmanıydı.¹⁰⁶ Yusuf Akçura'nın Türk milliyetçiliği anlayışı, milliyetçilik ve halkçılık anlayışı üzerine kurulmuştu.¹⁰⁷ Yusuf Akçura Türk toplumunu toplumsal sınıf kavramından yola çıkarak çözümlenmekteydi. Onun için olmasa da Ziya Gökalp için halk ve millet aynı şeyi ifade ediyordu. Halkı oluşturan toplumsal sınıf değil meslek gruplarıydı. Mustafa Kemal ise hem toplumsal sınıf ayrımını hem de meslek gruplarını mahkûm ediyordu. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşundaki amaç, hiçbir sınıfı dışarda bırakmayacak bir birlik oluşturarak halkı, bütün milleti harekete geçirmektir. Yusuf Akçura, partinin milliyetçilik ve halkçılık gibi iki temel ilkesini benimseyerek CHF'na girmişti. Ancak halkçılık ilkesinin anlamı konusunda diğer partililerle aynı fikirde değildi. Onun benimsediği düşünce, 1920'de Mustafa Kemal'in BMM'de ifade ettiği, halk egemenliği ilkesiydi. Ama halk ile millet onun için aynı şeyi ifade etmiyordu. Yusuf Akçura halkçılığı Fransızca'daki "*populisme*" değil "*democratism*" anlamında kullanmaktaydı.¹⁰⁸ Akçura'nın halkçılık anlayışı, milliyetçiliğe ulaşmak için kullandığı bir araçtı. O, milliyetçilikle ilgili hadiselerin sadece fikir adamları ve üst tabaka tarafından düşünülmesinin yeterli olmadığını düşünerek, diğer kesimlere de bu fikirlerin aktarılmasının zaruri görüyordu. Hatta bunu için "*Halka Doğru*" adında bir dergi bile çıkarmıştı.¹⁰⁹

2.2. Millî İktisat Anlayışı

Yusuf Akçura Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan sonra 1914 yılında yazdığı bir makalesinde; savaş ortamının, Osmanlı Türklerini uyardığını ve iktisatla siyasetin aynı çatı altında ele alınması gerektiği düşüncesinin kabul edilip uygulanmasına zemin hazırladığını belirtmişti. Aksi takdirde siyasetten ayrı tutulmuş bir iktisat anlayışının Osmanlı'da daha yıllarca etkisini devam ettireceğini ifade etmekteydi. Akçura'ya göre bu iktisadi uyanışta en önemli nokta; sanat

¹⁰⁵ Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s.211-212.

¹⁰⁶ Devlet, *agm.*, s.29.

¹⁰⁷ Çakmak ve Yücel, *age.*, s.45.

¹⁰⁸ Georgeon, *age.*, s.109.

¹⁰⁹ Çakmak ve Yücel, *age.*, s.46-47.

ve ticareti hor gören ve Osmanlı Türklerine meşgale olarak ancak askerlik ve memurluğu uygun gören yanlış ve zararlı zihniyetin değişmesiydi. Osmanlı Saltanatında sanat ve ticaret erbabının olmaması sebebiyle bir “*Türk burjuvazisi*” yok gibiydi. Lehistan Krallığı’nda olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de burjuvazi sınıfını mahkûm unsurlar oluşturmaktaydı. Diğer taraftan Osmanlı Türkü sadece asker ve memurdu. Özellikle Türk burjuvazisinin önemine dikkat çeken Akçura; “*Halbuki zamanımız devletlerinin temeli burjuvazidir, muasır büyük devletler, sanatkâr, tüccar ve bankacı burjuvaziye dayanarak teessüs etmiştir*” demiş ve Osmanlı Devleti’nde Türk burjuvazisinin oluşmasıyla Türklerin millî uyanışının sağlanacağını ve bu burjuvazinin devamıyla Osmanlı Devleti’nde sağlam temellerin inşa edilmiş olacağını belirtmekteydi.¹¹⁰ Akçura bu konuyu 1917’de “*İktisat*” adlı makalesinde tekrar dile getirerek, Osmanlı Türk toplumunun sadece eşraf, memur ve köylüden oluşan kusurlu ve sakat bir uzuv haline dönüştüğünü ifade etmişti. Devamında “*Osmanlı Devleti’nin 19’uncu asır burjuvazisi garp kapitalizmasının komisyoncu ve acenteliğini eden Yahudi, Rum, Ermeni gibi yerli gayri-Türkler ve Türk olmayanlar teşkil ediyordu*” diyerek, devamında Osmanlı Devleti’nin geleceğinin Türk burjuvazisine bağlı olduğunu ve bu yeni oluşacak Türk burjuvasının en azından gayri-Türk olan Osmanlılarla iktisadi alanda mücadele edebilecek seviyede olmasının gerekliliğini belirtmişti.¹¹¹

Millî mücadelenin kazanılmasından sonra yeni Türk Devleti kurulunca Akçura, düşüncelerini yeni devletin bağımsızlığının sağlıklı ekonomi ve toplumsal temellere oturulması üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştı. Akçura’nın o dönemdeki çalışmalarında ekonomi ağırlık kazanmaktaydı. Bu dönemdeki yazılarında sık sık millî mücadeleyi daha çok daha önemli bir savaşın, kalkınma savaşının takip etmesi gerektiğini dile getirmekteydi. 1922 yılında İstiklal Harbi’nin devam ettiği günlerde Bursa Türk Ocağı’nda yaptığı bir konuşmasında şöyle demektedir:

“*Bu pişdar (öncü) muharebesinden sonradır ki asıl cihad-ı ekberin büyük meydan muharebesi başlayacaktır. Bu meydan muharebesi ne top ve tüfikle ne de Lozan’da olduğu gibi söz ve kalemlle edilmeyecek; bu büyük meydan muharebesinin silahı, orak, tırpan, mala, pergar (pergel), örs, çekiç, mancınık, tezgâh, buhar ve makinedir. Bu büyük meydan muharebesi, ziraat, sanat ve ticaret sahasında vukua gelecektir. İşte Türk Milleti, asıl bu İktisat Muharebesini kazandığı zamandır ki ispat-ı rüşd (olgunluğunu ispat) edecek, hür, müstakil, müreffeh (refah dolu) milletler arasına girebilecektir.*”¹¹²

O’na göre; Türkçülük uğruna savaşmış olan gençliğin önünde şimdi yeni bir ülkü vardı, o da ekonomik kalkınma ve girişimcilik ruhu idi. Akçura, Türk Ocaklarının entelektüel tartışmalarını bir yana bırakarak bu ülkünün yayılması için canla başla çalışılmasını dilemekteydi. Ekonomik eğitim kursları açılmalı, konferanslar verilmeli, bizzat kendileri bir ekonomik faaliyet

¹¹⁰ Yusuf Akçura, (1914), 1329 Senesinde Türk Dünyası, *Türk Yurdu*, 3 (63), 260-262. (Tubitay Yayınları, 1999)

¹¹¹ Yusuf Akçura, (1917), *İktisat*, *Türk Yurdu*, 6 (140), 160-161. (Tubitay Yayınları, 1999.)

¹¹² Yusuf Akçura (2006), *Cihad-ı Ekber Dair, Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları, s.102-103.

modeli oluşturmalarıydılar.¹¹³ Bu yeni kalkınma savaşı sonunda kazanılacak şey yeni devletin bağımsızlığıydı. “*Türk cidden hür, cidden müstakil olmak isterse, iktisaden hürriyet ve istiklal sahibi olmağa mecburdu.*” Bu ekonomik bağımsızlığın önünde en büyük engel, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki eşitsizlik ilişkisiydi. Akçura, Tanzimat’ın ekonomik politikasına ve ekonomik liberalizme çok sert eleştiriler yöneltiyordu. O’na göre Manchester doktrinin Osmanlı Devleti’nde uygulanması ülke için bir felaket olmuştu ve yoksullaşmasının sebebi de buydu. Akçura’ya göre bu doktrin “...belli mensup oldukları cemaatin münafiine muvafık gelmesi” amacıyla, ilk olarak Ermeni iktisatçılar (Ohannes Paşa, Portakal Paşa gibi) tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılmıştı. Daha sonra bu bazı Türk iktisatçıları tarafından da benimsenmişti. Jön Türkler döneminde Prens Sabahaddin’in çevresinde toplanan ve “*Teşebbüs-ü Şahsi ve adem-i merkezîyet*” akımının temsilcileri olan aydınlar da bu doktrinden yana olmuşlardı. Akçura “*bizim hürriyetperverler tarafından, liberalizm meslek-i siyasiyesi de, liberal iktisad-i siyasi de mücerret ve umumi, yani zaman ve mekan ile mukayyid olmaksızın bütün beşeriyete hükmi cari kavanın-ı tabiiyeye müstenid birer manzume-i ilmiye gibi telakki olunmuştur.*” demekteydi. O’na göre; Türk liberalleri ve yerel koşulları ve Türkiye’deki toplumsal sınıfların çıkarlarını hiçbir zaman göz önüne almamışlardı.¹¹⁴

Akçura’ya göre 1. Dünya Savaşı’ndan kısa bir süre önce, bu yıkıcı liberalizm karşısında Türk milliyetçileri millî iktisat anlayışını çıkarmıştı. Bu bir Türk girişimci sınıfı yaratmayı amaçlayan bir ekonomik politika anlayışıydı. Savaş sırasında bu doğrultuda birtakım önlemler alınmıştı. Kapitülasyonlar kaldırılmış, Türk sermayeli İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştu. Akçura bu millî iktisat ilkesini yetersiz görmüş olmalıydı ki savaştan sonra onu devletçilik ilkesinin savunucusu olarak görmekteyiz. Ekim 1919’da Millî Türk Fırkası’nın yayın organı olan “*İfham*” gazetesi onun seçimlere ilişkin programını açıklarken “*Ekonomide ve sosyolojide halkçılık ve devletçilik ilkelerinin Türklerin hissiyatına, geleneklerine, bugün ki ve gelecekteki çıkarlarına en uygun ilkeler olduğuna inanıyor*” demişti. Aslına bakılırsa o ana kadar Türkiye’de devletçilik diye bir kavram hemen hemen hiç duyulmamıştı. Devletçilik düşüncesi 1920’li yıllarda gündeme gelip 1929 ekonomik bunalımından sonra hayata geçirilecekti. Akçura devletçiliği Türk burjuvazisinin sermaye birikimi yetersizliği sorununu ortadan kaldıracak bir yol olarak görmekteydi.¹¹⁵ Zira Akçura, Çarlık Rusya’sında var olan burjuva anlayışının Osmanlı’da olmayışının, Osmanlı için çok büyük bir kayıp olduğu kanısındaydı. Bu durumu çok veciz olarak “... *Bir toplum köylü ve askerden oluşamaz, muhakkak ki bir burjuva sınıfının olması gerekir.*” şeklinde ifade etmiştir. O, Türk toplumundaki millî şuurun gelişmesini, millî burjuvazinin (girişimcilerin) varlığında

¹¹³ Yusuf Akçura (2006), Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşeleri, *Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları, s.138.

¹¹⁴ Yusuf Akçura (2006), Vazifemiz ve Vazifelerimizden Birisi, *Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları, s.42-43.

¹¹⁵ Georjeon, *age.*, s.108-109.

görmektedir.¹¹⁶ Akçura, çağdaş devletin dayanağının burjuvazi olduğu fikrindeydi ve bu yüzden başta Türk Yurdu olmak üzere dönemin milliyetçi dergi ve gazetelerinde yer alan makalelerinde Türk ve Müslümanların iktisadi alanda öne çıkarmanın ve millî bir burjuvazi sınıfı oluşturmanın öneminden bahsetmekteydi.¹¹⁷ 1917’de *Türk Yurdu*’nda yazdığı bir makalesinde şunları ifade etmişti:

“Çağdaş ve ileri devletler burjuvazinin, sermaye adamlarının, bankerlerin omuzları üzerinde yükselmiştir... Ulusçuluğumuz köylüye baş yeri vermeyi bize emrediyorsa da aynı ölçüde Türk burjuvazisinin de gelişmesini emreder. Osmanlı İmparatorluğu’nda esnaf ve ticaret loncalarının çöküşünden sonraki Türk toplumu kasaba eşrafından, köylüden, memurlardan mürekkep sakat bir organizmadır. Türkler bir burjuvazi sınıfı geliştirmezlerse köylüden ve hükümet memurlarından mürekkep ulusal bir Türk toplumunun yaşama olanakları pek zayıftır.”¹¹⁸

Akçura, Türk orta sınıfının dünyadaki iktisadi gelişmesine uyum sağlayamadığını hatta hiçbir varlık gösteremediğini ifade etmişti. Bu sebeple ortaya çıkan boşluğun gayrimüslimler tarafından doldurulduğunu söyleyen Akçura, bu alanın kesinlikle Türkler tarafından doldurulması için hem millî hem diğer kuruluşların yardım etmesi gerektiğini vurgulamıştı.¹¹⁹

2.3. Tarihçilik ve Millî Tarih Anlayışı

Yusuf Akçura’nın çalışma alanı olarak Siyasi Tarihi seçmesinin ardındaki sebebi Samet Ağaoğlu şöyle açıklamaktadır: “Bir yandan sosyalist bir içtima görüşü romantik bir akıl işi halinde yürütürken, öte yandan koyu milliyetçi bir inancın sahibiydi ve iki fikrin yarattığı tezat kısaçları arasında bocalamaları oluyordu. Bunun içindir ki kendisine, içinde bunaldığı bu tezatları izah edecek bir çalışma köşesi ararken siyasi tarihi seçmişti.”¹²⁰

Gerçekten de Yusuf Akçura çok cepheli bir aydıydı. Ancak o meslek hayatının büyük bir bölümünü tarihçiliğe ayırmıştı.¹²¹ Onun siyasi, içtimai ve hatta iktisadi fikirlerinin en önemli özelliği onları Türk tarihine dayandırmış olmasıydı.¹²²

Akçura’nın fikir yapısında maddecilik önemli bir yer teşkil ettiği için tarihi gelişmelerde iktisadi amillerin büyük payı olduğuna inanmaktaydı. “Tarihle uğraşanlar indinde vetire-i tarihiyenin ilmi olarak izahı maddiye-i tarihiye ile daha sehil olduğuna dair kanaat, gittikçe artmaktadır” görüşünü ileri sürmüştü.¹²³

¹¹⁶ Çakmak ve Yücel, *age.*, s.16.

¹¹⁷ Mithat Kadri Vural (2016), Savaş Yıllarında Millî Bir Burjuvazi Oluşturma Çabası Olarak ‘Harp Zenginleri’ ve Buna Yönelik Eleştiriler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 32, s.112.

¹¹⁸ Niyazi Berkes (2012), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı, s.468.

¹¹⁹ Mehmet Eröz (1987), Akçura’nın Sosyal ve İktisadi Görüşleri, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu*, Ankara, s. 55.

¹²⁰ Samet Ağaoğlu (1998), *Babamın Arkadaşları*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.88.

¹²¹ Kuran, *agm.*, s.45.

¹²² *agm.*, s.46.

¹²³ *agm.*, s.47.

Akçura, daha 1902’de kalem aldığı bir makalesinde Şark meselesi üzerinde durmuş, bu konuya alışlagelindik bakış açılarının dışında farklı bir yönden bakarak, bu sorunun temelinde iktisadi hususların yattığını ileri sürmüştü.¹²⁴ Daha sonra 1925 yılında Türk Yurdu’nda yayınlanan bir makalesinde, Şark Meselesini millî tarih anlayışıyla ele alarak Şark Meselesi ifadesini şöyle reddetmekteydi: “*Bir Şark meselesi mutasavver midir? Eğer vakıalara garptan bakılırsa, bir şark meselesi mevcut olabilir; fakat vakıalara bizim taraftan, şarktan bakılırsa, bir şark meselesi değil, bir garp meselesi vardır. Bu mesele o suretle telakki ve tedkik edilmek icab eder.*”¹²⁵

Türk Yurdu dergisinin daha ilk sayısında dönemin Osmanlı aydınlarının tarih anlayışını ve bu anlayışın Türk Tarihine bakışını eleştirerek Türk Yurdu dergisinin tarih anlayışını ortaya koymuştu. Akçura’ya göre o zamana kadar Türkler tarihlerine hep başkalarının bilhassa düşman olan milletlerin nazarıyla bakmıştı. O’na göre Türkleri “biidraklık”, Tatarları “hunharlık” la nitelendirilmesinin sebebi de buydu. Diğer taraftan Türk tarihinin ünlü asker şahsiyetlerine hakaret içerikli sıfatların kullanılmasını eleştiren Akçura bu hususu şöyle dile getirmekteydi: “*Osmanlı Devleti’ne pek çok zararı dokunmuş Napolyon’a, en ziyade şöhretini Osmanlı Türklerine galebeleri ile kazanmış Katerina’ya, tarihinde, hiç çekinmeden, hiç sıkılmadan ‘Büyük’ diyoruz da, Timur’dan, Cengiz’den bahsedecek olunca, olanca isimlerini tahkirci bir sıfatla çiftleştirmeden, bir türlü telaffuz edemiyoruz.*”¹²⁶

Yusuf Akçura, işte bu yanlış tarih anlayışını yıkmak için tarih araştırmaların nasıl yapılması gerektiğini şu şekilde ifade etmekteydi: “*Biz kendimize, kavmimize, ırkımıza, yabancıların gözümüze taktığı gözlükle bakıyoruz. Eğer Türkleri, Türklerin mazisini olduğu gibi görmek istersek, yabancıların taktığı gözlüğü kırıp atarak, vekayia, öz Türk gözümüzle bakmalıyız; yani babalarımızın bıraktığı eser ve vesikaları bizzat tetkik ile ona göre bir hüküm vermeye çalışmalıyız.*”¹²⁷

Tarihin bir milletin varlığı için önemini anlattığı 1912’de yazdığı bir yazısında Akçura, şunları belirtmekteydi:

“*Tarihin milletin varlığı ve mutluluğu için önemini bildirmeye ve açıklamaya çalışacak değilim. Etrafınıza bakarsanız, bütün milletlerin millî tarihlerini tamamlamak ve düzeltmek için gayretli çalışmalarını görürsünüz. Her millet içinde birçok kişiler bütün hayatlarını bu emele adanmışlardır. Bir kısmı bireysel çalışır, bazıları da kolaylık olsun diye cemiyetler kurarlar. Bazı hükümetler bu gayretlerin millî bir iş olduklarını bildikleri için bizzat cemiyetler kurarlar veya bu cemiyetleri himaye edip her türlü yardımı yaparlar. Elbette bu çalışma, bu gayret beyhude değildir*”¹²⁸

¹²⁴ Yusuf Akçura (1913), Şark Meselesine Dair, *Eski Şuray-ı Ümmet’te Çıkan Makalelerimden*, (1329), İstanbul: Tanin Matbası, s.25-42.

¹²⁵ Yusuf Akçura, (1925), Tarihi Görüşe Dair, *Türk Yurdu*, Seri II, 1(5), s.349-357.

¹²⁶ Yusuf Akçura, (1911), Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han, *Türk Yurdu*, 1 (1), s.18. (Tubitay Yayınları)

¹²⁷ *agm.*, s.19.

¹²⁸ Yusuf Akçura, (1912), Türk ve Tatar Tarihi, *Türk Yurdu*, 1 (18), s.301. (Tubitay Yayınları)

Ercüment Kuran, Yusuf Akçura'nın milliyetçi çevrelerce ihmal edilmesinin ardında Akçura'nın Moğol İmparatorluğunu yüceltmesi ve Cengiz Han'ı Türk sayması, Türk tarihinin gelişmesinde İslamiyet'e birinci sıradan yer vermemesi ve sosyalizme yatkın olması sebeplerinin olduğunu ifade etmektedir. Zira Türk tarihçilerinin çoğu 1940'lardan sonra Moğolları Türk kabul etmemişler, Türk İslam sentezine yönelmişler ve sosyalizme cephe almışlardı. Diğer taraftan Akçura'nın Ziya Gökalp'le aynı dönemde var olmaları onun için bir talihsizlik oluşturmuştu. Çünkü o, Gökalp'ten bilgili olduğu halde Gökalp'in terkip kabiliyetine sahip değildi. Gökalp'in ülkücülüğü Türk aydınlarını daha çok cezbediyor ve etkiliyordu. Akçura hiç şüphesiz Gökalp gibi fikirleriyle Atatürk'ü etkilemiştir. Orta Asya Türk Tarihinin önemi, Türk milliyetçiliğinin içeriği ve laik tarih anlayışı konularında Akçura'nın görüşleri Atatürk için önemliydi. Akçura'nın tarih bilgisine önem veren Atatürk onu zaten Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin reisliğine getirmiştir. Buna karşılık o da Atatürk'ün etkisinde kalmış ve ulu önderin ortaya attığı Türk Tarih tezini benimsemişti.¹²⁹ Yusuf Akçura Türk Tarih Cemiyeti'nde beş yıl kadar başkanlık yapmıştı. Arsal'a göre; Akçura, Atatürk'ün tarih tezini en iyi anlayan ve anlatan, en çok faaliyet gösteren üyelerinden biriydi. Yusuf Akçura'nın adı bu cemiyetin adı ve tarihiyle bütünleşmişti. Çünkü bu cemiyetin hem idari, hem ilmi işleriyle gece gündüz uğraşmış olan Akçura cemiyetin temellerinin, teknik ve pratik anlamda kurucusuydu.¹³⁰

Akçura 1932 yılında Birinci Türk Tarih Kongresinde verdiği konferansta tarih yazma ve okumanın usullerini şöyle açıklamaktaydı:

*“Mehazlardan hakiki vakıaları arayıp çıkarmak için tarihi tenkidin koyduğu birtakım usuller vardır. İşte bu usuller iyi istismal olunursa, hakiki vakıaları bir dereceye kadar arayıp bulmak ve tespit etmek kabil değildir. Bu usullere göre, evvela membaldaki yazıların okunması, daha sonra o okunanın anlaşılması, daha sonra okunup anlaşılmanın yazıda menkul tefrik edilmesi lazım gelir. Bu işler, hiç de basit ve kolay değildir. Yalnız yazıların okunması bile büyük bir mesele teşkil eder.”*¹³¹

Tanzimat Döneminde hafif hareketlenmelerin olduğu Türkçülük Fikrinin II. Meşrutiyet döneminde biraz daha su yüzüne çıktığını ve kendini gösterdiğini belirten Akçura; Türklüğün bu dönemde edebiyat ve edebiyat tarihi ile bir miktar meşgul olurken Genel Tarih ve Türk Tarihiyle gerçek anlamda uğraşmadığını, özellikle mekteplerde okutulan umumi tarihlere hiçbir ciddi etkisinin olmadığını ifade etmişti. Bu konuyla ilgili olarak; millî kültürde ve millî terbiyede en önemli yer tutan tarih meselesinin esaslı olarak ilk defa ele alıp halletmeye çalışanın Türkiye Cumhuriyeti olduğunu belirtmişti. Bunun da Türklerin kurtarıcı ve yol göstericisi Gazi Mustafa Kemal'in bu konuya işaret etmesiyle gerçekleştiğini belirtmişti. Konuşmasında orta dereceli okullardaki ders kitabı olarak okutulan Tarih kitaplarını eleştiren Akçura, bu kitaplardaki tarihi

¹²⁹ Kuran, *agm.*, s.48-49.

¹³⁰ Arsal, *agm.*, s.353.

¹³¹ Yusuf Akçura, Tarih Yazmak ve Tarih Okumak Usullerine Dair, *Birinci Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1932, s.586.

yanlıklar üzerinde durarak; bu kitaplarda Türklere gerekli önem ve yerin verilmediğinden, Türk devletlerinin ve Türklerin İslam medeniyetine olan hizmetlerinden bahsedilmediğinden, Avrupalıların dünyayı istilalarına bu kitaplarda “*fetih*” namı verilerek, onların adeta haklı gösterdiğinden yakınmıştı. Akçura, mekteplerde yetiştirilmekte olan nesilleri millî gayelerden uzaklaştırabilecek içerikte bulunan bu tarih öğretimine dikkat çekmiş, Türk Tarih Cemiyeti’nin tarihteki hakikati aramak ve yabancıların düşmanlığı ile unutturulmak istenilen milletin tarihi hakkını ortaya çıkarmak olan vazifesini hatırlatmıştı.¹³² Konuşmasının sonunda Türk Tarih Cemiyeti’nin amacının “*umumi tarihe Avrupalılar tarafından sokulan kıymetleri tetkik ve tenkit ederek bunlara yeni baştan kıymet biçmektir.*” şeklinde açıklamıştı.¹³³

Çoğu şeye olduğu gibi tarihe de faydacı bir açıyla bakan Akçura; “*tarih, mücerret bir ilim değildir. Tarih hayat içindir; tarih, milletlerin kavimlerin varlıklarını muhafaza etmek, kuvvetlerini inkişaf ettirmek içindir.*” demektedir.¹³⁴ Diğer taraftan “*Tarih, mili harsın temelidir; aynı zamanda tarih, milletlerin cihandaki mevki ve şereflerini tayin eder; tarih sayesinde bir kavim, yeryüzünde hayat ve saadet hakkının hüccetlerini âleme gösterir; tarih sayesinde bir millet, istikbalinin parlak ve sonsuz yollarını açar...*”¹³⁵ ifadeleri gelecekte de etkisini yitirmeyecek niteliktedir.

---

¹³² *agm.*, s.596-602.

¹³³ *agm.*, s.607.

¹³⁴ *agm.*, s.605.

¹³⁵ Yusuf Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresi’ndeki kapanış Nutku, s.617-618.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden dört yıl öncesine kadar, ülkede kötüye gidişe dur demek için çare yolları arayanların hiçbiri, çözüm yolu olarak Osmanlıcılık ve İslamcılık çerçevesinin dışına çıkmamıştır. Bu konuda yeni bir alternatif fikir ileri süren ilk kişi 1904 yılında yazdığı “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı makalesiyle Yusuf Akçura olmuştur. Akçura, bu makalesinde Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarına alternatif olarak Türkçülük politikasını ileri sürmüştür, her üç politikanın da fayda ve mahzurlarını ayrıntılı ve sistematik bir şekilde ortaya koymuştur. Dolayısıyla Akçura bu makalesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük politikasının uygulanmasını açık ve net bir şekilde ilk ortaya kişi olmuştur.

Yusuf Akçura, kendisinin Milliyetçilik fikirlerinin tam olarak şekil aldığı Paris'teki öğrenimini bitirdikten sonra Rusya'daki Türk ve Müslümanlar için özellikle siyasi alanda faaliyetler yürütmüştü. Bu yoldaki çalışmaları belli bir noktaya gelmiş olsa da Çarlık Rus yönetimi ile Türk ve Müslümanlar arasındaki güç eşitsizliği onları bu mücadelede yenik çıkarmıştı. Bu eşitsizliği ortadan kaldırabilmek için eniştesi İsmail Gaspıralı'nın en baştan beri savunduğu, uzun ve zahmetli bir yol olan, burada yaşayan Türk ve Müslümanların kültürlerinin arttırılması gerektiği kanısına varmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra İstanbul'a gelen Akçura, buradaki Türklerin millî benlik anlayışının zayıf olduğunu görmesi üzerine kültürel alanda Türkçülük faaliyetlerine yoğunlaşmış olmalı. Akçura, bu yolda özellikle “*Türk Yurdu*” ve “*Türk Ocağı*” nda ciddi çalışmalar yürütmüştür. Onun yıllarca savunduğu fikirler, Tablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra iktidarın da yönetim anlayışıyla ortaklık oluşturmuş, hatta I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki işgallerden sonra Mustafa Kemal'in önderliği ve rehberliğinde başlayan Millî Mücadele'de, Anadolu Türkçülüğü çerçevesinde milliyetçilik ve halkçılıkla etkisini göstermiştir. Onun fikirleri, millî bir devlet kurulduktan sonra ülkenin iktisadının ve tarihinin de millî esaslara dayanması konusunda aydınlatıcı olmuş ve bu dönemde uygulanacak politikalar belirlenirken ciddi faydaları olmuştur. Bu sebeplerden dolayı Yusuf Akçura, yeni kurulan millî devletin şekillenmesinde önemli rol oynayan aydınlar arasında yer almıştır.

Kaynaklar

Ağaoğlu, S. (1998), *Babamın Arkadaşları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağaoğlu, A. Yusuf Akçura, *Cumhuriyet 13 Mart 1935*.

Akçura, Y. (1911), Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han, *Türk Yurdu*, 1 (1), s.18. (Tubitay Yayınları 1999)

_____. (1912), Türk ve Tatar Tarihi, *Türk Yurdu*, 1 (18), s.301-302. (Tubitay Yayınları)

- _____. (1914), 1329 Senesinde Türk Dünyası”, *Türk Yurdu*, 3 (63), 260-262. (Tubitay Yayınları, 1999)
- _____. (1917), İktisat, *Türk Yurdu*, 6 (140), s.160-161. (Tubitay Yayınları, 1999.)
- _____. (1913), Şark Meselesine Dair, Eski Şuray-yı Ümmet’te Çıkan Makalelerimden, 1329, İstanbul: Tanin Matbası, s.25-42.
- _____. (1925), Tarihi Görüşe Dair, *Türk Yurdu*, Seri II, 1(5), 349-357.
- _____. (1932), Tarih Yazmak ve Tarih Okumak Usullerine Dair, *Birinci Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.577-607
- _____. (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____. (1981), *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- _____. (1987), *Türk Yılı 1928*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (2006), Cihad-ı Ekbere Dair, *Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları. s.101-112.
- _____. (2006), Cihan Harbine İştirakımız ve İstikbalimiz, *Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları, s.1-10.
- _____. (2006), *Türkçülük*, İstanbul: Toker Yayınları, 2. Baskı.
- _____. (2006), Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşeleri, *Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları, s.117-139.
- _____. (2006), Vazifemiz ve Vazifelerimizden Birisi, *Siyaset ve İktisat*, Ankara: Sinemis Yayınları, s.31-54.
- _____. (2012), *Hatıralarım*, Ankara: Hece Yayınları, 2. Baskı.
- _____. (2015), *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akgün, S. K. ve Uluğtekin, M. (2010), *Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya’dan Sibirya’ya Hilal-i Ahmer Hizmetinde Yusuf Akçura*, Ankara: Türk Kızılayı Derneği Yayınları, 2. Baskı.
- Arsal, S. M. (1977), Dostum Yusuf Akçura, *Türk Kültürü*, 174, s.346-354.
- Berkes, N. (1976), Unutulan Adam, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 14, İstanbul, s.194-203.
- _____. (2012), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı.
- Birinci Türk Tarihi Kongresi, Konferanslar Müzakereler*, (1932), T.C. Maarif Vekâleti.
- Çakmak, O. ve Yücel, A. (2002), *Yusuf Akçura*, Ankara: Alternatif Yayınları.
- Devlet, N. (1987), Yusuf Akçura’nın hayatı (1876-1935), *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyum Tebliğleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.17-33.
- Eroz, M. (1987), Akçura’nın Sosyal ve İktisadi Görüşleri, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu*, Ankara, s.51-58.

- Esin, E. (1987), Akçura-oğlu Yusuf Beye Dair Hatıralar, *Ölümünün ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyum Tebliğleri*, Ankara: Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.35-42.
- Georgeon, F. (1986), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri- Yusuf Akçura*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1977), Yusuf Akçura, *Bellesten*, 41 (162), s.389-401.
- Kuran, E., (1987), Yusuf Akçura'nın Tarihçiliği, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara: Türk Kùltürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.45-49.
- Orkun, H. N. (1944), *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul: Berkalp Kitabevi.
- Temir, A. (2002), *Yusuf Akçura*, Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Vural, M. K. (2016), Savaş Yıllarında Millî Bir Burjuvazi Oluşturma Çabası Olarak 'Harp Zenginleri' ve Buna Yönelik Eleştiriler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 32, s.109-131.